

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ISTORIJOS METRAŠTIS

2003 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2003

1

VILNIUS 2004

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2003

1

VILNIUS 2004

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 01108 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

ALGIMANTAS K A S P A R A V I Č I U S

KAUNO IR PRAHOS POLITINIO-DIPLOMATINIO BENDRADARBIAVIMO PARADOKSAI 1922–1925 METAIS

Lietuvos ir Čekoslovakijos politiniai-diplomatiniai santykiai XX a. pirmosios pusės Europos tarptautinės politikos kontekste užima toli gražu ne centrinę ar dominuojančią, bet vis dėlto pakankamai reikšmingą vietą. Viena vertus, po *Didžiojo karo* susiformavusi *Versalio Taikos sistema* iš esmės reikalavo, kad visos sistamai priklausančios šalys – didžiosios ir mažosios – tarptautinėje plotmėje veiktų sutartinai ir darniai. Tik tokiu būdu sistema galėjo išlikti gyvybinga, pajėgi evoliucionuoti pacifikacijos link bei priešintis išorės destruktijai. Kita vertus, dviejų, nors ir nedidelių tarptautinių santykių subjektų, tokių kaip Lietuva ir Čekoslovakija, pozityvaus bendradarbiavimo ašis sistemos rėmuose eventualiai galėjo tapti ne tik gana patvari ramsčiu pačiai sistemai, bet ir sustiprinti bei sureikšminti šių subjektų tarptautinį svorį. Kitaip tariant, visų gerovė ir pacifikacijos progresas priklausė nuo kiekvieno atskirai ir visų kartu. Tai ir buvo bene reikšmingiausia *Versalio Taikos sistemos* tarptautinės sanklodos ypatybė. Ar visi aktyvūs tarptautinės politikos dalyviai tai suprato ir adekvačiai veikė?

Taigi šio straipsnio tikslas dvejopas: *siaurąja prasme* – identifikuoti Kauno ir Prahos politinio-diplomatinio bendradarbiavimo 1922–1925 m. pobūdį, charakteringiausias raiškas bei tendencijas; *plačiąja prasme* – pabandyti išsiaiškinti, kaip Kauno ir Prahos politinis-diplomatinis bendradarbiavimas atliepė *Versalio Taikos sistemos* raidą bei šių tarptautinių subjektų europietiškąją politinę percepciją. Chronologines problematikos ribas nulėmė trys gana reikšmingi politinės amplitudės atskaitos taškai:

1) 1922 m. pradžioje Lietuva ir Čekoslovakija užmezgė diplomatinius santykius *de jure*; 2) 1925 m. pradžioje Lietuvos užsienio reikalų ministerija praktiškai atšaukė savo pasiuntinį iš Prahos. Tuo pačiu tarp šalių baigėsi ir pirmas intensyvaus politinio-diplomatinio bendradarbiavimo etapas; 3) 1925 m. rudenį Europoje įvykę reikšmingi tarptautinės konsteliacijos pokyčiai koregavo ir Lietuvos – Čekoslovakijos politinio-diplomatinio bendradarbiavimo intensyvumą bei pobūdį.

Apgailestaujant tenka pastebėti, jog lietuvių istoriografija, skirta Lietuvos – Čekoslovakijos santykiams bendrai ir aukščiau įvardintai problematikai konkrečiai – daugiau negu kukli. Pastaraisiais metais lietuvių istorikai savo iniciatyva ne itin domėjosi Lietuvos ir Čekoslovakijos politiniais-diplomatiniais santykiais tarpukaryje. Be Raimundo Lopatos proginio straipsnio, parengto pagal konferencijoje skaitytą pranešimą¹, Lietuvos – Čekoslovakijos santykius mus dominančia tema, regis, šiek tiek plačiau nagrinėjo tik profesorė Aldona Gaigalaitė studijoje apie dr. Dovą Zaunį. Nesigilindama į Prahos politinio nusistatymo priežastis ar prielaidas, istorikė lakoniškai pažymėjo, jog Čekoslovakija, kaip ir Lietuva, taip pat turėjo teritorinių nesutarimų su Lenkija ir „buvo viena iš tų šalių, kuri ginče su Lenkija palaikė Lietuvos poziciją Vilniaus klausimu“². Kiti autoriai, vienu ar kitu aspektu tyrę Lietuvos tarptautinius ryšius trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje, tik sausai užsiminė apie ekonominčius-prekybinius, karinius ar kultūrinius dviejų šalių tarpusavio santykius³.

Tuo tarpu Lietuvos politiniai-diplomatiniai santykiai su Čekoslovakija tarp dviejų pasaulinių karų, taip pat ir trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje, klostėsi gana turiningai ir palankiai. Galbūt netgi palankiausiai iš visų kitų Centrinės ir Pietryčių Europos mažų bei vidutinių valstybių. Čekoslovakijos diplomatinis atstovas – pagal pašaukimą ir išsilavinimą kompozitorius bei muzikos teoretikas – profesorius Jaroslavas Galia į Lietuvą atvyko dar 1921 m. rudens pradžioje. Tų pačių metų spalio 1 d. Kaune pradėjo veikti Čekoslovakijos konsulinė tarnyba, vadovaujama vicekonsulo J. Galios. Siekdama pabrėžti savo suinteresuotumą nepriklausoma Lietuvos valstybe, paremti ją politiškai bei užkirsti kelią Lenkijos federalistiniams ar aneksiniams siekiams Lietuvoje, Čekoslovakija gerokai anksčiau nei jos kaimynės – kitos

¹ R. L o p a t a, Mažoji Antantė, Lietuva ir... Malinauskas, *Česko – litevské vztahy v průběhu staletí. Interdisciplinární vědecké kolokvium*, Vilnius, 1995, Praha, 1998, s. 75–79.

² A. G a i g a l a i t ė, Dr. Dovas Zaunius ir jo diplomatija, *Lietuvos užsienio reikalų ministrai 1918–1940*, Kaunas, 1999, p. 261.

³ D. B l a ž y t ė, Antanas Tumėnas, *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai*, Vilnius, 1997, p. 270; E. G r u z d i e n ė, Pirmieji karo aviacijos vadai (1919–1934), *Darbai ir dienos*, t. 21, Kaunas, 2000, p. 120, 122.

Pietryčių Europos šalys, JAV ar Antantės valstybės* – pripažino Lietuvą *de jure*. Čekoslovakijos juridinį pripažinimą Lietuva kartu su Latvija ir Estija gavo 1922 m. sausio 5 d. Tris Baltijos valstybes juridiškai pripažindama vienu metu Praha stengėsi jų politiškai nediferencijuoti ir su visomis formuoti vienodai gerus ir perspektyvius santykius. Tiesa, sunku būtų teigti, jog Čekoslovakija vienu metu formuodama santykius su Lietuva, Latvija ir Estija, visose trijose šalyse puoselėjo ir tuos pačius interesus. Latvija ir Estija Prahoje buvo labiau vertinamos kaip potencialus placdar-mas prekybai ar ekonominis tiltas į Rusiją, o Lietuva čekoslovakus dar domino ir politiškai, pirmiausia dėl priešinimosi Lenkijai.

Liaudininkų veikėjui ir būsimajam finansų ministrui Albinui Rimkai, pripažinimo išvakarėse iš Kauno į Prahą atvykusiam studijuoti žemės reformos paslapčių, Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerijos Rytų Europos skyriaus vedėjas Janas Brožas aiškino, kad Varšuvos užsienio politika nekelia Prahos simpatijų, todėl pastaroji „yra suinteresuota Lietuvos politine, ekonomine ir karine nepriklausomybe nuo Lenkijos“⁴. Natūralu, kad antilenkiškos politikos gaidas Čekoslovakijos veikėjų kalbose bei veiksmuose liaudininkų veikėjas užfiksavo iškart ir nedelsdamas apie tai informavo Kauną. Tiesa, negalėtume paneigti, jog dėl tuomet ypač įtemptų santykių su lenkais⁵ bei karštligiškų pastangų kaip galima greičiau rasti sąjungininkų prieš

* Priminsime, jog JAV pripažinimą *de jure* Lietuvos, Latvijos ir Estijos vyriausybės gavo 1922 m. liepos 28 d., Antantės valstybės Lietuvą *de jure* pripažino 1922 m. gruodžio 20 d., o Čekoslovakijos kaimybės – Rumunija ir Bulgarija – tik 1924 m. antroje pusėje – rugpjūčio 21 d. ir lapkričio 3 d. Lietuvos ir Jugoslavijos diplomatiniai santykiai užmegzti dar vėliau. Kaip rodo Lietuvos pasiuntinio Jugoslavijai dr. Edvardo Turausko pranešimas užsienio reikalų ministrui Stasiui Lozoraičiui, jis savo diplomatinius kredencialus Jugoslavijos princui-regentui Pauliui iškilmingoje aplinkoje, Belgrado karališkuosiuose rūmuose, įteikė tik 1937 m. balandžio 15 d. apie pusiaudienį. Taigi manytume, jog lietuvių istoriografijoje dažnai pasirodantis teiginys, jog E. Turauskas pasiuntiniu Jugoslavijai tapo nuo 1935 m. lapkričio 15 d., yra koreguotinas.

⁴ L. Š v e c, Lietuva Čekoslovakijos užsienio ryšių sistemoje 1921–1925/26 metais, *Česko-litevské vztahy...*, s. 71.

⁵ 1921 m. pabaigoje – 1922 m. pradžioje lietuvių politinis-diplomatinis elitas iš esmės gyveno mintimi, kad Sovietų Rusijos karas prieš Lenkiją artimiausiu metu beveik neišvengiamas. Reikia pripažinti, kad lietuviai tokio karo tuomet tiesiog nekantriai laukė, nes tikėjosi, kad jo dėka atsiras puiki galimybė susigrąžinti Vilnių... Esant tokiems įsitikinimams Lietuvos pasiuntinys Maskvoje Jurgis Baltrušaitis savo kolegoms Kaune nuolat rekomendavo „Saugotis net tolimiausios kooperacijos ir <...> nieku būdu nesidėti su lenkais“. Laukiam karui tarp Sovietų Rusijos bei Lenkijos taip ir neprasidėjus, 1922 m. rudens pradžioje J. Baltrušaitis naująjį užsienio reikalų ministrą Vladą Jurgutį guodė tuo, kad Lenkijos atžvilgiu „rusų pamatinė nuostata – palaikyti tokius santykius, nuo kurių visuomet netoli būtų proga susipešti“. Tai yra – „laikyti katilą šiltai, kad jisai galėtų reikalui esant užvirti greitai ir be didesnio glėbio malkų <...>“. Kitaip sakant, nusiminti neverta, nes rusai vis tiek rengiasi mušti lenkus... (Lietuvos atstovo RSFSR J. Baltrušaičio 1921 m. lapkričio 27 d. konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui J. Purickiui, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – *LCVA*), f. 383, ap. 7, b. 108, l. 31; Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro RSFSR J. Baltrušaičio 1922 m. rugsėjo 7 d. konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Jurgučiui, ten pat, b. 300, l. 17).

Varšuvą, A. Rimka kiek sutirštino spalvas ir perdėtai nušvietė čekų antilenkiškumą. Tokiu atveju iš dalies būtų galima sutikti su čekų istoriku Liubošu Švecu, kad A. Rimka Prahoje pirmiausia „Matė tai, ką norėjo matyti“, o ne tai, kaip reikalai buvo iš tiesų susiklostę⁶. Tačiau pakankamai akivaizdu ir tai, jog politinės disharmonijos tarp Lenkijos ir Čekoslovakijos tuomet tikrai netrūko ir minėtam lietuvių veikėjui nereikėjo ypatingų įžvalgų ar lakios fantazijos, kad tai konstatuotų.

Kita vertus, būtent toks – vienu ypu – trijų Baltijos valstybių pripažinimas galėjo turėti ir kiek kitokią politinę potekstę: siekį išryškinti ir stiprinti jų geopolitinį bendrumą, demonstruoti nepritarimą ambicingiems Lenkijos planams dominuoti regione bei liudyti tam tikra prasme prorusišką Prahos orientaciją. Čekų istoriografija neslepia, jog XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje žymiausi čekų veikėjai Tomášas Garrigue Masarykas, Edvardas Benešas, Karelas Kramářas, Janas Šeba ir kiti pernelyg simpatiška ir dažnai nekritiškai žvelgė į Rusiją. Jie projektavo eventualiai demokratine, stiprią ir federacinę Rusijos valstybę, kurioje Baltijos tautos turėtų autonomiją, ir kuri būtų pakankamai patikimas Čekoslovakijos kaimynas bei rimta atsvara prieš galimą pangermanizmo ideologijos ir vokiečių revanšistinės politikos atgimimą⁷.

Pratęsiant mintį ir kiek užbėgant įvykiams už akių galima pažymėti, kad panašios čekoslovakų politinio elito nuostatos pakankamai patvarios išliko ir vėlesniais metais. Nors buvo akivaizdu, kad bolševikų valdžia Rusijoje įsitvirtino ilgam, iš esmės Praha niekada nepalaikė *cordon sanitaire* politinės doktrinos. Negalima nepastebėti, kad Rusijos geopolitinis veiksnys Čekoslovakijai tuomet atrodė svarbus ir dėl kitų motyvų: mūsų jau minėto čekoslovakų nepasitikėjimo Lenkija ir painios Tešeno problemos*, nesustyguotų santykių su Vengrija⁸. Greta to avansu išreikštą

⁶ L. Š v e c, min. veik., p. 71; L. Š v e c, Čekoslovensko a pobaltské státy 1918–1939. *Vývoj politických a hospodářských vztahů Československa s Litvou, Lotyšskem a Estonskem v meziválečném období*, Praha, 2001, s. 63.

⁷ Ten pat, p. 313.

⁸ 1921 m. surašymo duomenimis vengrų tautinė mažuma Čekoslovakijoje sudarė apie 700 tūkst. arba beveik 5,6% visų gyventojų. Apie Prahos ir Budapešto nesutarimų priežastis bei jų peripetijas plačiau žr.: I. T. B e r e n d, *Decades of Crisis. Central and Eastern Europe before World War II*, Berkeley-Los Angeles-London, 2001, p. 128, 190–192.

* Tešenas, arba tiksliau – Tešeno kunigaikštystė – teritorija Moravijos šiaurės rytuose, kurioje po Pirmojo pasaulinio karo gyventojų daugumą jau sudarė lenkai. Ginčas dėl šios teritorijos tarp Čekoslovakijos ir Lenkijos prasidėjo dar 1918 m. pabaigoje ir tęsėsi iki 1920 m. vasaros. 1919 m. sausio pabaigoje ginčui peraugus į ginkluotą konfliktą – čekoslovakų kariuomenė per keletą dienų įtvirtino savo valdžią didesnėje ginčijamos teritorijos dalyje – lenkų premjeras Ignacas Paderewskis pasiskundė Prancūzijai ir Didžiąjai Britanijai. Taip į konfliktą buvo įpainiota ir Antantės Aukščiausioji Taryba, kuri bandė taikinti besikivirčijančias puses. 1919 m. vasaro 3 d. sąjungininkai Lenkijos premjerą Romaną Dmowską ir Čekoslovakijos premjerą E. Benešą Paryžiuje privertė pasirašyti susitarimą, kad ginčas nebus sprendžiamas jėga, o vasario 12 d. į konflikto rajoną atvyko ir specialieji Antantės komisija. 1919 m. liepą ginčą bandyta spręsti tiesioginėmis lenkų – čekoslovakų derybomis

pozityvų čekų požiūrį į Rusiją tuomet galėjo skatinti ir bene didžiausias jų politinis autoritetas bei nuosekliausias sąjungininkas – Prancūzija, kurios politika bei diplomatija po *Versalio taikos sistemos* sukūrimo neišvengė dvejonių ir vidinės disharmonijos. Viena vertus, po *Didžiojo karo* buvusius senus ryšius ir politinį aljansą su Rusija Prancūzija bandė entuziastingai pakeisti naujomis politinėmis-karinėmis sąjungomis su Belgija, Lenkija, Čekoslovakija ir etc⁹. Kita vertus, nepaisant *cordon sanitaire* politikos, Paryžius tuo pačiu metu neatsisakė ir vilties reanimuoti prieškarinį rusų – prancūzų bendradarbiavimą bei Rusijoje rasti veiksmingą politinį part-

Krokuvoje, tačiau nesėkmingai. Ginčo atomazga įvyko 1920 m. vidurvasarį Lenkijai itin neparamiomis tarptautinėmis aplinkybėmis, kada Lenkijos – Sovietų Rusijos karo įkarštyje Raudonoji Armija sparčiai artėjo prie Varšuvos ir pirmoji atsidūrė ties karinio kracho riba. 1920 m. liepos 10 d. *Spa konferencijos* metu lenkų premjeras Władysławas Grabskis, spaudžiamas Antantės valstybių, su E. Benešu pasirašė susitarimą ir ginčą galutinai perdavė spręsti sąjungininkams. Savo ruožtu Antantės Aukščiausioji Taryba problema patikėjo spręsti tik ką įkurtai *Ambasadorių Konferencijai*, kuri liepos 28 d. priėmė galutinį sprendimą ir ginčijamas žemes tiesiog padalijo tarp Lenkijos ir Čekoslovakijos. Primajai atiteko 1012 km² teritorija su 141 tūkst. gyventojų, antrajai – 1270 km² su 293 tūkst. gyventojų. Tarpukario lenkų tyrinėtojo W. Sworakowskio teigimu, po šio teritorijų padalijimo Čekoslovakijos pusėje liko net apie 170 tūkst. lenkų, todėl lenkai tokį Europos didžiųjų valstybių sprendimą laikė neteisingu savo šalies atžvilgiu. Vėlesnė istoriografija šiuos duomenis patikslino konstatuodama, jog Čekoslovakijoje liko „tik“ apie 100 tūkst. etninių lenkų.

Lenkų istoriko Romualdo Wojnos nuomone, tai, kad 1920 m. vasarą Praha pasinaudojo kritiška Lenkijos tarptautine padėtimi sprendama Tešeno byla, uždėjo neigiamą atspaudą visai tarpukario Lenkijos – Čekoslovakijos santykių raidai. Tai pakirto ilgamečio lenkų valstybės vadovo J. Piłsudskio pasitikėjimą šia kaimynine šalimi bei paskatino nedraugiškus, netgi atšiaurius santykius tarp abiejų kraštų. Kitas lenkų istorikas Andrzejus Essenas pastebi, jog Tešeno problemą tarpukaryje gilino ir Čekoslovakijos vyriausybės vykdyta politika lenkų tautinės mažumos atžvilgiu. Čekoslovakijos valdžia *Silezijos Tešeno* lenkus skirstė į dvi kategorijas: a) Čekoslovakijos piliečiai; b) svetimšaliai arba Lenkijos piliečiai. Pirmajai kategorijai buvo priskiriami nuo seno šiuose kraštuose gyvenę lenkų tautybės žmonės. Jų priskaičiuota 69 967. O į antrąją kategoriją pateko tie, kurie čia buvo atvykę ieškoti darbo iki 1918 m. Pastarųjų rasta 26 500. Tokiu būdu esą siekta dirbtinai mažinti tautinių mažumų lyginamąjį svorį šalyje iki 20% ar net daugiau.

Plačiau apie tai žr.: J. K o z e ņ s k i, Czechosłowacja w Polskiej Polityce zagranicznej w latach 1932–1938, Poznań, 1964, s. 22–23; R. W o j n a, Wojna Polsko – Bolszewicka 1919–1921, *Odrodzona Polska wśród sąsiadów 1918–1921*, pod red. A. Koryn, Warszawa, 1999, s. 44; A. E s s e n, Problem polskiej mniejszości narodowej na Zaozniu w Stosunkach Polsko – Czechosłowackich w latach 1926–1934, *Prace Komisji Środkowoeuropejskiej*, red.: H. Batowskiego, J. Machnika, 1993, Kraków, t. 1, s. 63–77.

⁹ Savo gynybinę sistemą prancūzai karštingai pradėjo formuoti vos nutilus *Didžiojo karo* kanonadai ir dar nespėjus užgyti karo veteranų žaizdoms: 1920 m. buvo pasirašyta bilaterinė gynybos sutartis su Belgija, 1921 m. vasarį – gynybinis paktas su Lenkija, tą pačių metų kovą – su Rumunija, 1924 m. sausį – karinė konvencija su Čekoslovakija, 1927 m. lapkritį – su Jugoslavija. Plačiau apie Prancūzijos gynybinę sistemą tarpukaryje ir jos nesėkmes žiūrėti: R. A l b r e c h - C a r r i é, *France and the Two World Wars*, Geneve-Paris, 1960, p. 110–112.

nerį¹⁰ prieš Veimaro Vokietijos užsispyrimą nusikratyti Versalio balną ir sugrįžti į *status quo ante bellum*¹¹.

Regis, taip suvoktas Rusijos politinis potencialas ir eventuali politinė investicija į jį buvo viena rimčiausių priežasčių, kodėl žymūs čekoslovakų veikėjai XX a. pradžioje savo šalį projektavo ne kaip nekvestionuojamą Vakarų politikos dalį ar jos tęsinį, bet labiau kaip geopolitinį tiltą tarp Rytų ir Vakarų. Vienas jų, ilgametis Čekoslovakijos užsienio reikalų ministras E. Benešas, ne kartą populiarino Čekoslovakijos kaip tilto tarp Rytų ir Vakarų idėją¹². Šiai minčiai nebuvo priešiškas ir ilgametis charizmatinis šalies lyderis¹³, prezidentas T. G. Masarykas.

Tokie Prahos geopolitiniai prioritetai buvo reikšmingi bent trim aspektais. Viena vertus, taip konstruojama Čekoslovakijos valstybės geopolitika conceptualiai kirtosi su Lenkijos geopolitinėmis aspiracijomis: populiaria „dviejų priešų“ doktrina¹⁴ bei Józefo Piłsudskio globaliu užmoju vadovaujant Lenkijai į atskirą federacinę ar konfederacinę zoną suvienyti Vidurio ir Rytų Europą – nuo Suomijos šiaurėje iki Rumunijos ir Vengrijos pietuose – ir paversti savarankišku geopolitiniu vienetu¹⁵. Svarbi šių planų sudėtinė dalis buvo Rusijos suskaldymas* ar bent jau nustūmimas į

* Bavariškojo separatizmo atgaivinimas ir Vokietijos suskaldymas J. Piłsudskui iš esmės atrodė beveik neįgyvendinamas dalykas. Nors apie tai jis taip pat mąstė. Realesnė modernios Lenkijos valstybės kūrėjui atrodė perspektyva nuo etnokultūriškai margos ir politiškai menkliau konsoliduotos Rusijos atkirsti engiamas ar anksčiau jos engtas nerusiškas tautas.

¹⁰ P. S. W a n d y c z, *Soviet – Polish Relations 1917–1921*, Cambridge-Massachusetts, 1969, p. 101, 149–150; H. J. M o r g e n t h a u, *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*, New York, 1964, p. 455.

¹¹ S. M a r k s, *1918 and After: The Postwar Era, The Origins of the Second World War Reconsidered. The A. J. P. Taylor Debate after Twenty-five Years*, ed. by G. Martel, Boston-London-Sydney, 1987, p. 29; K. H i n d e b r a n t, *Das vergangene Reich. Deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler, 1871–1945*, Stuttgart, 1996, S. 460.

¹² P. S. W a n d y c z, *France and Her Eastern Allies, 1919–1925. Frech – Czechoslovak – Polish Relations from Paris Peace Conference to Locarno*, Mineapolis, 1962, p. 384–385.

¹³ T. G. Masaryko sociopolitinę charizmą dažnai pabrėžia Vakarų istorikai. Lietuvoje Čekoslovakijos prezidento sociopolitinę charizmą raškas plačiau aptarė istorikė Sandra Grigaravičiūtė straipsnyje „T. G. Masarykas lietuvių periodikoje 1919–1937 metais“ (*Čekija ir Lietuva*, Vilnius, 2002, Nr. 2).

¹⁴ Ši istoriografijoje prieštaringai vertinama doktrina, regis, faktiškai pradėta realizuoti iškart po Genujos tarptautinės konferencijos ir rusų – vokiečių *Rapallo* sutarties, kada Lenkijos kariuomenės Generalinis štabas parengė karo dviem frontais planą (W. M a t e r s k i, *Tarcza Europy. Stosunki polsko – sowieckie 1918–1939*, Warszawa, 1994, s. 110). Plačiau apie „dviejų priešų“ doktriną žr.: *Poland between Germany and Russia 1926–1939. The Theory of Two Enemies*, ed. by: A. Korczyński, T. Świętochowski, New York, 1975.

¹⁵ Plačiau apie Lenkijos užsienio politikos konceptus ir J. Piłsudskio geopolitinius planus žr.: J. F a r y ś, *Koncepcje polskiej polityki zagranicznej 1918–1939*, Warszawa, 1982; E. C z a p i e w s k i, *Koncepcje polityki zagranicznej konserwatorów polskich w latach 1918–1926*, Wrocław, 1988; P. O k u l e w i c z, *Koncepcja „międzymorza“ w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926*, Poznań, 2001.

Rytus, jos atkirtimas nuo Europos, ir svarbiausia, kelio užkirtimas rusų ir vokiečių sėkmingam bendradarbiavimui¹⁶. Štai artimas ir ilgametis J. Piłsudskio bendražygis, vėliau tapęs Lenkijos užsienio reikalų ministerijos Rytų skyriaus viršininku, socialistas Tadeusz Holówko dar 1919 m. rašė: „Mūsų ateitis rytuose <...> Lenkija privalo tapti Rytų Europos federacijos branduoliu“¹⁷.

Tačiau tuo metu, kada atgimstanti Lenkija bei jos įtakingiausias veikėjas su šalininkais stengėsi aklinai uždaryti Rusiją rytų erdvėse ir realizuoti ambicingą, toli į ateitį suprojektuotą geopolitinę „tarpjūrių“ (*międzymorza*) koncepciją, E. Benešą ir čekoslovakų diplomatiją, kaip taikliai pastebėjo lenkų istorikas Piotras Okulewiczius, domino tik „lokalaus pobūdžio antivengriška politika“¹⁸. Tokie Prahos užsienio politikos prioritetai iš dalies lėmė, kad dauguma Lenkijos politikų su J. Piłsudskiu priešakyje netikėjo Čekoslovakijos valstybingumo gyvybingumu ir stabilumu, o E. Benešą laikė neižvalgiu ar net „ribotu žmogumi“¹⁹. Tačiau paradoksas slypėjo tame, kad tai, kas šiuo atveju visiškai netenkino Lenkijos, džiugino Lietuvą ir artino ją prie Čekoslovakijos.

Kita vertus, Prahos geopolitika buvo gimininga Lietuvos geopolitikai, kuri dėl įvairių priežasčių, ir pirmiausia – dėl daugiabriaunio konflikto su Lenkija, taip pat energingai oponavo pastarosios siekiams dominuoti regione, pretendavo į tilto tarp Rytų ir Vakarų vaidmenį bei Rusiją traktavo kaip sau naudingą savotišką *enigma*²⁰.

Reikšminga ir tai, jog Čekoslovakijos bei Lietuvos favorizuojami geopolitiniai modeliai iš principo buvo parankūs Rusijai, kuri po bolševikinio perversmo ir pilietinio karo, trečiajame dešimtmetyje nors ir pergyvendama totalų vidaus socialinį-ekonominį ir politinį-juridinį chaosą²¹ bei atsidūrusi vos ne akloje tarptautinėje

¹⁶ P. Okulewicz, min. veik., p. 387–388.

¹⁷ J. Farýš, Niemcy w myśli politycznej Piłsudczyków w latach dwudziestych, *Niemcy w polityce międzynarodowej 1919–1939. Era Strzemanna*, Poznań, 1990, s. 349.

¹⁸ P. Okulewicz, min. veik., p. 238.

¹⁹ Э. Дурчински, Владислав Сикорский и Эдвард Бенеш: к чему стремились, чего достигли, *Словянские народы: общность истории и культуры*, Москва, с. 344.

²⁰ Didelė dalis lietuvių politinio-diplomatinio elito laikėsi maždaug tokios nuostatos, kad rusai yra itin „svarbus Europos faktorius, nuo jų priklauso daug dalykų <...> jie žiūri kas draugas, o kas ne <...>, jie su mumis geruoju, o ateitis parodys, kad jie yra mums labai svarbūs <...>“. Plačiau apie tarpukario Lietuvos geopolitines tendencijas žr.: A. K a s p a r a v i č i u s, S. Šalkauskio kultūrų sintezė, koncepcijos raida ir metamorfozės Lietuvos užsienio politikoje, *Naujasis židinys – Aidai*, 1996, Nr. 5, p. 300–310; A. K a s p a r a v i č i u s, Lietuvos geopolitika ir diplomatija 1918–1940: nesėkmių priežastys, *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*, Vilnius, 2000, p. 45–64.

²¹ Chaotišką situaciją bolševikinėje valstybėje, be kitų, ne kartą savo pranešimuose vaizdingai fiksavo ir ilgametis Lietuvos pasiuntinys Maskvoje Jurgis Baltrušaitis, kurio jokiū būdu neįmanoma įtarti antipatija šiai šaliai. Štai 1922 m. viename pranešime į Kauną diplomatas rašė: „Nei su vienu daiktu tarybų valdžia nepridirbo tiek įvairių manipuliacijų, kaip su nusavinta pramone. Tai skirstė, tai vėl kišo į krūvą, kapojo,

izoliacijoje²², vis dėlto nebuvo linkusi atsisakyti didžiaivalstybinių ambicijų ir politinės įtakos išlaikymo ar susigrąžinimo „tradicinėse“ savo įtakos zonose, pirmiausia Pabaltijyje ir slavškuose pietryčių Europos kraštuose. Taigi regis, galima daryti prielaidą, kad didesnis ar mažesnis lietuvių ir čekoslovakų nepasitikėjimas Lenkija bei jų geopolitinės investicijos į Rusiją ne vienu atveju nulėmė ne tik Prahos simpatijas Kaunui ar atvirksčiai, bet ir šias abi šalis neišvengiamai stūmė nuo Vakarų ir traukė į Rusijos politinį farvaterį²³.

pjaustė, siuvo uodegą prie galvos ir galvą prie uodegos ir baigė prieš pusmetį valstybiniais trestais, kurie vienas po kito nyksta kaip muilo burbulai. Dėl šito, ir visos ekonominės padėties darbininkai yra giliausioje apatijoje. Politika iš jų tarpo išgaravo iki dugno. Ukrainoj išgirdę komunisto žodelį dar jie šaukia: „dovolno, doloj“. Rusijos – vien tyli“. Kitame tų pačių metų pranešime pasiuntinys vėl pabrėžė: „Niekas beveik nežino, kaip ta Rusija po tiek vargo ir nelaimių visgi dar kvėpuoja, niekas tvirtai neįsivaizduoja kaip, koku būdu bolševikų mažuma tokį milžiną beveik siūlu surišo, siūlu pažabojo, plonytėliu siūlu pažabojo, plonytėliu siūlu kasdien giliau į pražutį veda. <...> Dabartinės Rusijos gyvenimas yra ne žmonių gyvenimas iš gamtos pamatinių įstatymų, iš jos pastangų ir geidulių organiškai supintas, tačiau esti neilstančio mūšio amžina tąsa, mūšio be galo ir be krašto. Sovietų valdžia yra generalinis štabas tam mūšiu, jos dekretai įsakymai, instrukcijos ne kas kita, kaip to nenuilstančio, niekuomet nenustojančio mūšio kasdienė dispozicija. Taip bolševikai priversti elgtis visur, visuomet“. Pasak lietuvių diplomato, „Kas jų [bolševikų – A. K.] veikimo taktikos ir būdo nesupranta ir stebisi, kaip visgi ta Rusija gali gyventi, turi atminti, kad kuomet kubile mažai skysčių, reikia jį pakelti iš vienos pusės ir tuomet bus galima pasemti ne vieną pilną samtį. Tą bolševikai ir daro su Rusijos ekonominiu ir politiniu gyvenimu“ (Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro SSSR J. Baltrušaičio 1922 m. birželio 6 d. slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui Vladui Jurgučiu, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 300, l. 78; Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro RSFSR J. Baltrušaičio 1922 m. liepos 13 d. slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Jurgučiu, ten pat, l. 24; Lietuvos *Chargé d’Affaires* a. i. J. Baltrušaičio slapta pranešimas užsienio reikalų ministrui dr. Juozui Purickiui, ten pat, b. 108, l. 28).

J. Baltrušaičio liudijimu, politinė destrukcija Rusijoje galutinai nebuvo išnykusi ir trečiojo dešimtmečio pabaigoje. Štai naujųjų 1929 m. išvakarėse, komentuodamas Vakarų apžvalgininkų komentarus apie liūdnas tarptautinės izoliacijos pasekmes Rusijai, joje vis dar tvyrantį ekonominį-politinį chaosą bei galimą greitą komunistinės valstybės žlugimą, diplomatas premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. Augustinui Voldemarui rašė: „SSSR observatoriai dažnai užmiršta, kad dabartinės Rusijos sunkumai yra ne resursų, bet doktrinos sunkumai, o čia daug, jei ne viską, nulemia Maskvos ciniškas, bolševikinis lankstumas ir visokių voltų ir zigzagų dovana. Observatorių bendra klaida, kad jie visus esamus sunkumus rioglina į vieną laužą. Tačiau visi Rusijos dabartiniai sunkumai yra išbarstyti: vieni organizme užgauna kelį, kiti alkūnę. Vieni jau baigiasi, kiti tik prasideda, vieni skubūs, kiti gali ramiai palaukti nugalėjimo. <...> Partija dirba ir valdo griežtai užsirakinusi ne tik nuo pasaulio, bet ir nuo viso krašto, kiek jo netelpa į Kremliaus pusketvirto hektaro <...>“ (Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Sovietų Sąjungoje J. Baltrušaičio 1928 m. gruodžio 1 d. konfidencialus pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui prof. A. Voldemarui, ten pat, f. 383, ap. 7, b. 790, l. 1–2).

²² L. K o c h a n, *Russia and the Weimar Republic*, Westport-Connecticut, 1978, p. 92–93, 97–100.

²³ XX a. pradžioje Centrinės ir Rytų Europos atsikuriančių valstybių skirtingas geopolines orientacijas, regis, lėmė daugelis veiksnių, kurių analizė ir sintezė galėtų būti jau atskiro straipsnio tema. Čia apsiribosime tik pateikdami porą gana charakteringų pavyzdžių, kaip Lenkijos ir Čekoslovakijos žymiausi valstybininkai dar *Didžiojo karo* metais skirtingai suvokė, interpretavo ir vertino

Regis, aukščiau nurodyti Kauno ir Prahos geopolitiniai prioritetai lėmė, kad iškart po to, kai Čekoslovakijos vyriausybė Lietuvą pripažino *de jure*, tarp šalių palyginti sparčiai mezgėsi bendradarbiavimas ekonominėje, karinėje, mokslo srityse. 1922 m. kovą Lietuva, pirmoji iš Baltijos valstybių, atidarė savo pasiuntinybę Prahėje. Lietuvos interesus čia buvo patikėta ginti Nepriklausomybės akto signatarui Donatui Malinauskui, gerai mokėjusiam čekiškai ir kurį laiką praleidusiam Bohemijoje – Tabore²⁴. Tiesa, dėl savo pernelyg nepriklausomos „bajoriškos laikysenos“ ir bohemiško, neretai sunkiai kontroliuojamo gyvenimo būdo bei prasto prancūzų

tuos pačius geopolitinius veiksmus. Štai beveik tuo pačiu metu, kada J. Piłsudskis iš pradžių Austro-Vengrijos globojamas, o vėliau jau ir po šios imperijos vėliava vedė lenkų legionus prieš Rusiją, o eventualiai – ir Antantę, T. G. Masarykas bei jo bičiulis ir bendražygis E. Benešas steigė čekų diviziją – *Družiną*, kuri vadovaujama Rusijos kariuomenės Generalinio štabo turėjo veikti prieš Ašies valstybes, taigi ir tą pačią Austro-Vengrijos imperiją... 1917 m. sausį, kada kaizerinės Vokietijos valdžia pagaliau mielaširdingai pakvietė J. Piłsudskį į *Laikinąją Valstybės Tarybą* ir brigados vadas šį kvietimą mielai priėmęs su vokiečiais pradėjo ilgas diskusijas, kaip geriau sustiprinti antirusišką frontą, T. G. Masarykas, 1917 m. gegužę atvykęs į Sankt-Peterburgą, tarėsi su *Laikinąja vyriausybe* dėl naujo čekų legiono organizavimo iš į rusų nelaisvę patekusių čekų bei slovakų. 1917 m. rugpjūtį, kada J. Piłsudskis jau spėjęs susikivirčyti su vokiečiais buvo pastarųjų internuotas Magdeburgo tvirtovėje ir dar tik kaupė politinį kapitalą ateičiai prisijungti prie Antantės, J. Benešui pavyko pasiekti, kad Prancūzijos vyriausybė palaimintų čekų legiono Rusijoje kūrimo planą... Vis dėlto, nežiūrint tokio politinio prologo ir taip sukonstruotų geopolitinių prioritetų, *Didžiojo karo* pabaigoje čekai jau negalėjo didžiuotis, kad buvo įžvalgesni už lenkus: bolševikinis perversmas politiškai toli nubloškė Rusiją nuo Europos ir Antantės valstybių, netgi gerokai toliau nei karą pralaimėjusią Vokietiją. Tokiu būdu ir Rusijos geopolitinio veiksmo favorizavimas, *Didžiojo karo* metais jo šalininkams žadėjęs nemažus politinius dividendus, karui baigiantis iš esmės jau tapo labiau yda nei privalumu ir, regis, eventualiai suponavo labiau komplikuoatas ir negatyvias pasekmes nei parklupdytos kaizerinės imperijos buvusiems satelitams. Kitaip tariant, *Didžiojo karo* pasekmėje susiklostęs jėgų balansas bei skilusi vertybių sistema Europoje nulėmė ir *Senojo kontinento* geopolitinę konjunkturą. Varšuva, manding, šias naujoves įsisamonimo kiek anksčiau nei Praha. Galbūt ir pastaroji aplinkybė lėmė, jog Čekoslovakijos valstybingumas *de facto* iš Europos politinio žemėlapio iš esmės tyliai išgaravo dar prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui. Tuo tarpu Lenkija, paskutinę akimirką gavusi britų saugumo garantijas, ryžtingai atidarė Antrojo pasaulinio karo *Pandoros skrynią*.

Beje, pakankamai skirtingi tų pačių geopolitinių veiksmų vertinimai išliko ir vėlesniais metais. Trečiojo dešimtmečio viduryje ir ketvirtjo pradžioje, kada Prahos politinį elitą bei diplomatiją kamavo du didžiausi rūpesčiai – eventualus Austrijos anšliusas ir Habsburgų monarchijos restauracijos galimybė, Varšuvos diplomatija, pavyzdžiui, nebuvo linkusi tragizuoti galimo Austrijos prijungimo prie Vokietijos. Štai 1926 m. gruodžio 17 d. pranešime URM Lenkijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Veimaro Respublikoje Kazimierz Olszowski gana drąsiai samprotavo, jog „Austrijos aneksija, kuri yra vienas iš principinių Stresemanno politikos tikslų“, Lenkijai tam tikromis aplinkybėmis galėtų duoti netgi apčiuopiamų politinių dividendų: prie Lenkijos priartintų didžiausius anšliuso oponentus Prancūziją, Italiją ir Čekoslovakiją; sustiprintų katalikišką elementą Vokietijoje bei iš dalies neutralizuotų pavojingiausią Lenkijai prūsišką įtaką Vokietijos užsienio politikoje.

²⁴ R. L o p a t a, min. veik., p. 79.

kalbos mokėjimo²⁵ D. Malinauskas diplomatinei tarnybai nelabai tiko, todėl neatsitiktinai jis Lietuvos *Chargé d’Affaires ad interim* (laikiniuju reikalų patikėtinu) Prahėje išbuvo vos metus.

Čekoslovakijos moralinė ir politinė-diplomatinė parama Lietuvai itin svarbi buvo XX a. trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje, kada Lietuvos valstybė dar tik formavosi ir iš esmės sprendėsi jos egzistencijos klausimas. Kova dėl Vilniaus, Klaipėdos prisijungimas ir integracija buvo kertinės to meto Lietuvos užsienio politikos problemos ir pagrindinis lietuvių diplomatijos galvos skausmas. Kaip pažymi moderni, kritinė lietuvių istoriografija – spręsti tuos klausimus Kaunui sekėsi sunkiai ir ne visuomet racionaliai²⁶. Dėl pernelyg radikalaus Vilniaus problemos fetišizavimo, įtempų, ties karo riba balansuojančių santykių su Lenkija bei su Vakarų valstybėmis nesuderinto lietuvių „savanorių“ žygio į Klaipėdą Lietuva 1922–1923 m. atsidūrė dalinėje tarptautinėje izoliacijoje²⁷. Ši nepavydėtina padėtis su ilgesnėmis ar trumpesnėmis pertraukomis iš esmės tęsėsi keletą metų. Taip nepalankiai susiklosčius tarptautinėms aplinkybėms, dėl ko, tiesą sakant, iš dalies buvo kalta ir pati lietuvių diplomatija, Kaunas buvo priverstas branginti kiekvieną potencialų sąjungininką, kuris bent iš dalies galėjo suprasti ar pateisinti jo vykdomą užsienio politiką. Čekoslovakija buvo viena tokių. Ir kas svarbiausia, ji ne tik jautė simpatijas Lietuvai. 1923 m. E. Benešą išrinkus į Tautų Sąjungos Tarybą šios šalies tarptautinis svoris bei autoritetas pastebimai išaugo. Lygiagrečiai stiprėjo ir Kauno dėmesys Prahai, nes buvo akivaizdu, kad eventuali čekoslovakų parama Lietuvai įgyja dvigubą reikšmę.

Regis, būtent Lietuvai nepalanki tarptautinė konsteliacija daugiausia ir lėmė, kad 1923 m. vasaros pradžioje Lietuvos diplomatinėje tarnyboje, kalbant šachmatininkų

²⁵ A. G a i g a l a i t ė, min. veik., p. 260.

²⁶ V. Ž a l y s, *Ringen um Identität: Warum Litauen zwischen 1923 und 1939 im Memelgebiet keinen Erfolg hatte. Kova dėl identiteto: Kodėl Lietuvai nesisekė Klaipėdoje tarp 1923–1939 m.*, Lüneburg, 1993, p. 88–90; Č. L a u r i n a v i č i u s, Lietuvos – lenkų konfliktas XX amžiuje nekasdienybės požiūriu, *Darbai ir Dienos*, t. 4(13), Kaunas, 1997, p. 179–182; Z. B u t k u s, Bendrininkų kėslai (Vokietijos ir SSSR požiūris į Klaipėdos problemą 1923–1939 metais), ten pat, t. 21, 2000, p. 197; S. P i v o r a s, Lietuvos ir Lenkijos konfliktas dėl Vilniaus ir Švedija (1920–1924 m.), *Kultūros barai*, 2000, Nr. 6, p. 57–61.

²⁷ Tiesa, verta pastebėti, jog šalies tarptautinė izoliacija tuomet baugino ne visus lietuvių diplomatus. Štai J. Baltrušaitis šventai buvo įsitikinęs, kad tai tik į naudą Lietuvai. Viename pranešime iš Maskvos į Kauną tuometinį užsienio reikalų ministrą Vladą Jurgutį jis įtikinėjo: „Manau ir tikiuosi netolima ateitis parodys, kad izoliavimasis yra vienintelis sveikas politinis stovis. Lietuvos klausimas yra integrali dalis bendro Europos klausimo, o lietuvių – lenkų priešprieša yra mažutėlė dalis Rytų – Vakarų priešpriešos. Iki tinkamos valandos net ir radikaliausias klausimų išsprendimas bus laikinas. Būsim išmintingi, jei bendros problemos galutinį sprendimą numatysime dabar ir kursim savo taktiką pagal tam tikrą perspektyvą“ (Lietuvos atstovo RSFSR J. Baltrušaičio 1922 m. balandžio 13 d. pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Jurgučiu, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 300, l. 106).

terminais, buvo perstumdytos figūros. Diplomatinio aktyvumu ir pareigingumu nepasižymėjusį D. Malinauską birželį Prahoje pakeitė darbštesnis, disciplinuotas ir daug žadantis jaunas lietuvių diplomatas, kilęs iš Mažosios Lietuvos, ir išauklėtas labiau vokiškos kultūros dvasia dr. Dovas Zaunius. Liepos 25 d. naująjį Lietuvos atstovą priėmė E. Benešas. Vizito metu pasiuntinys ir ministras ne tik apsikeitė apibendrintomis nuomonėmis apie susiklosčiusią tarptautinę situaciją, bet ir detaliai, nevengdami aštresnių kampų aptarė dvišalius santykius. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministras pokalbį pradėjo nuo daug ką pasakančios pastabos, jog norėdama Čekoslovakijoje pasiekti tam tikrų politinių-ekonominių ar diplomatinių laimėjimų, Lietuva privalo tai daryti ne ūmiais priešokiais, o „darbas čionai <...> turi būtina būti lėtas, nes dar Lietuvos čionai labai mažai žinoma ir pradžioje kaip tik tuo klausimu yra reikalas veikti“²⁸. Kartu D. Zaunius buvo patikintas, jog „nors ir stengiamasi iš kai kurių pusių veikti prieš Lietuvą“ Čekoslovakijoje, tačiau nei jis asmeniškai, nei vyriausybė, nei prezidentas „prieš Lietuvą nė mažiausio priešingumo neturi, o turi tik simpatijos“, todėl lietuviams Prahoje pradėjus sistemingai dirbti, nebus sunku jiems pasiekti „didelių pasiekimų“.

Anot D. Zauniaus, šio susitikimo metu E. Benešas jam paskaitė ir „programinę paskaitą apie savo nuomonę lenkų klausime, kurią jis keletą sykių pabrėžė kaip labai svarbią ir pamatinę“. Kauno diplomata Čekoslovakijos užsienio reikalų ministras užtikrino, kad esąs gerai informuotas ir puikiai žinąs Lietuvos ginčą su Lenkija, kadangi „turėjo progos prisižiūrėti jo per visokias konferencijas“. E. Benešo „programinę paskaitą“ D. Zaunius pranešime į Kauną perpasakoja taip: „Jis mums pilnai moraliai užjaučia mūsų teisėtose teritorinėse revindikacijose. Jis lenkus pažįstas ne nuo šiandien ir žinąs, kad tai labai nepastovus ir netikras kaimynas. Ir dabartiniu momentu čekų santykiai su lenkais esą gana blogi. Bet vis tik jo politika esanti ir turinti būti siekimas gerų su lenkais santykių; jis tuo žvilgsniu esąs pasiryžęs eiti ne tik ligi *bon voisinag* (geros kaimynystės), bet net ligi *amitié* (draugystės), tačiau duoda suprasti – ne toliau, būtent, ne ligi *alliance* (sąjungos)²⁹.

Toliau Lietuvos diplomata dr. E. Benešas nedviprasmiškai užtikrino, kad jo politika pamatiniais klausimais Lietuvos ir Lenkijos atžvilgiu esanti pastovi ir garantuota: „Jokių žingsnių, kurie galėtų pakenkti Lietuvos reiklams, Benešas nedarysiąs“; dėl gerų santykių su lenkais čekai „nė trupučio nemainys savo politikos link Lietuvos lenkų naudai“, nors pastarieji to norėtų ir siektų. Skeptiškai Čekoslovakijos

²⁸ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Čekoslovakijoje dr. D. Zauniaus 1923 m. liepos 25 d. slaptas pranešimas „Vizitas pas Benešą“ Lietuvos URM, ten pat, f. 383, ap. 7, b. 391, l. 65.

²⁹ Ten pat, l. 65–66.

užsienio reikalų ministras atsiliepė ir apie Lenkijos galimybes įstoti į *Mažąją Antantę*. Anot E. Benešo, net jeigu čekų santykiai su lenkais ateityje pagerėtų iš esmės – tuo tarpu tokių šansų jis nematęs – tai ir tada „lenkų inėjimas į mažąją antantą suvis negali būti diskutuojamas“³⁰. D. Zauniui pareikšta, kad dėl Mažosios Antantės ir Lenkijos santykių Praha laikosi tokios formulės: „mažoji antanta ir Lenkija daugelyje klausimų gali kooperuoti, bet jos į mažąją antantą įleisti jokių būdu negalima dėl to, kad jos politiniai reikalai suvis kitoki negu mažosios antantos ir, kad jos inėjimas tik sudrumstų ir taip jau ne per aiškiausias mažosios antantos linijas“³¹. Beveik neabejotina, kad tokį Prahos nusistatymą lėmė du svarbiausi motyvai: Čekoslovakų užmojis Mažosios Antantės pagalba tramdyti Vengrijos revizionistines tendencijas ir provengriška Varšuvos politika.

Savaime suprantama, Lietuvai tuomet veržiantis iš Lenkijos užsienio reikalų ministerijos stropiai veržiamo tarptautinės izoliacijos žiedo³² tokie ar panašūs E. Benešo samprotavimai Kaune traktuoti kaip tam tikras diplomatinis laimėjimas. Juoba, kad D. Zauniui iš E. Benešo pavyko išpešti sutikimą tarpininkauti Lietuvai užmezgant draugiškus ryšius su kitomis Mažosios Antantės šalimis – Rumunija ir Jugoslavija. Ministras nuoširdžiai žadėjo padėti ir iš savo pusės padaryti viską, „kad įtikintų savo kaimynus“ užimti proletuvišką poziciją. Tiesa, jis negalėjo užtikrinti, kad jo pastangos bus vaisingos ir kitos Mažosios Antantės valstybės irgi parodys tokį palankumą Lietuvai kaip Čekoslovakija³³. Pokalbio metu buvo paliesti ir konkretnesnio bendradarbiavimo klausimai. E. Benešui pritariamai linksint, D. Zaunius pasidžiaugė, kad tarp abiejų valstybių vis labiau įsibėgėja kultūrinis bendradarbiavimas, dedami pamatai lietuvių karininkų studijoms Čekoslovakijoje, beveik sutarta dėl lietuvių karininkų dalyvavimo Čekoslovakijos kariuomenės manevruose.

Gana ilgo pokalbio metu išsakytos ne vien panegirinio pobūdžio frazės. Šio vizito metu D. Zaunius nepasikuklino papriekaištauti E. Benešui ir užduoti vieną kitą pakankamai aštrų klausimą. Čekoslovakijos užsienio reikalų ministrui prikišta, jog tam tikrais atvejais čekai pasiduoda „lenkų aiškiam bliuffui“ ir neatsispiria pagundai platinti negatyvius gandus apie Lietuvą. Kaip pavyzdį D. Zaunius nurodė esą lenkų inspiruotą ir Prahoje gana populiarią blefą apie tariamą Lietuvos ir Vokietijos slaptą politinę sutartį³⁴. Be to, apeliuodamas į čekoslovakų spaudos nepasitenkinimą dėl

³⁰ Ten pat, l. 66.

³¹ Beje, tą faktą, kad E. Benešas „neįleidžia lenkų“ į *Mažąją Antantę* 1923 m. vasarą plačiai ir nevienareikšmiškai komentavo Europos spauda. Taip pat ir Lietuvos vyriausybės oficiozas „Lietuva“, kuris dėl to fakto reiškė akivaizdų pasitenkinimą (Lenkai ir Mažoji Santarvė, *Lietuva*, 1923 08 05, p. 1).

³² P. O k u l e w i c z, min. veik., p. 307–308, 312–313, 316.

³³ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Čekoslovakijoje dr. D. Zauniaus 1923 m. liepos 25 d. slaptas pranešimas „Vizitas pas Benešą“ Lietuvos URM, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 391, l. 65.

³⁴ Ten pat.

Lenkijos užsienio reikalų ministro Mariano Seydos *eksposé* Lenkijos seime, Kauno atstovas Prahos diplomatijos vadovo pasiteiravo: ar pagrįstai čekų spauda prikaišioja lenkams, kad jie už jiems palankų 1923 m. kovo 15 d. Ambasadorių konferencijos sprendimą turį būti dėkingi ir E. Benešui? Tačiau tokius įtarinėjimus ministras ryžtingai paneigė. D. Zauniui paaiškinta, kad tuo klausimu jis „visai ambasadorių nebuvęs interpeluojamas ir jokios nuomonės jiems nereiškęs“. Kartu E. Benešas prisipažino, kad savo laiku „jis išreiškęs nuomonės, kad lenkai gautų Galiciją“. „Betgi kai dėl sienos su Rusija, – *įtikinėjo lietuvių diplomatą E. Benešas*, – tai jūs visi žinote, kad mes dideli rusophilai ir tos sienos mes lenkams nepadėjome išgauti“³⁵. Kaip matysime vėliau, aptardami Čekoslovakijos konsulo Lietuvoje, profesoriaus Jaroslavo Galios veiklą, pastarieji dr. E. Benešo žodžiai, pasakyti apie Rusiją, buvo netoli tiesos.

Nepraslinkus ir savaitei po minėto dr. D. Zauniaus vizito pas dr. E. Benešą Lietuvos vyriausybės oficiozas „Lietuva“ džiaugsmingai konstatavo „žymų Lenkų santykių atšalimą su su Čecho-Slovakija“³⁶. Pasak dienraščio, čekai „dar nepamiršo Lenkų machinacijų Slovakijoje, <...> koketavimo su vengrais“ ir jokių būdu negali lenkams atleisti už tai, kad pastarieji prisijungdami Rytų Galiciją atkirto juos nuo sienos su Rusija. „Čecho-Slovakija visą laiką buvo ir yra Rytų Galicijos prie Ukrainos priskyrimo šalininkai. Todėl jie ir leidžia laisvai darbuotis savo šaly įvairioms ukrainiečių bei Rytų Galicijos organizacijoms. <...> Tokiam dalykų stoviui esant apie širdingus ir draugiškus Lenkų – Čecho-Slovakų santykius negali būti kalbos“ – trynė delnais „Lietuva“³⁷. Taip prognozuodamas laikraštis iš esmės neklydo. Lenkijai priešišku ukrainiečių organizacijų egzistavimas Čekoslovakijoje aiškiai buvo nemalonus Varšuvai ir ji šį faktą laikė provokacija. Ir, regis, pagrįstai, nes minimos organizacijos, be kita ko, linko ir į teroristinius veiklos metodus, jas slapta rėmė Čekoslovakijos bei... Lietuvos specialiosios tarnybos³⁸.

Kaip jau minėta, Lietuva Čekoslovakijos politinės-diplomatines paramos ieškojo ne tik kovodama dėl Vilniaus ar priešindamasi Lenkijos federalistiniams planams. Prahos politinis-diplomatinis veiksnys Kaunui buvo reikšmingas ir 1923–1924 m. vykstant deryboms su *Ambasadorių Konferencija* bei *Tautų Sąjunga* dėl Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos sąlygų. Kadangi derybos vyko sunkiai ir bent porą kartų – 1923 m. vasarį ir gruodį – už nepaklusnumą Lietuvai buvo grasinama net tarptautinėmis sankcijomis, lietuvių diplomatija vėl buvo priversta ieškoti čekoslovakų už-

³⁵ Ten pat, l. 66.

³⁶ Lenkijos užsienio politika, *Lietuva*, 1923 07 29, p. 1.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Plačiau apie ukrainiečių nacionalistų antilenkišką veiklą Lietuvoje ir Čekoslovakijoje žr.: *Життя і смерть полковника Коповальця*, Львів, 1993.

tarimo. Atsiliepdamas į premjero ir užsienio reikalų ministro Ernesto Galvanausko instrukciją dėl diplomatinės akcijos Klaipėdos reikalu organizavimo taktikos užsienio sostinėse, 1923 m. spalio viduryje rašytame pranešime Užsienio reikalų ministerijai D. Zaunius taip apibrėžė savo diplomatinę užduotį ir eventualią Prahos naudą Lietuvai: „Bendrai man rodosi, kad svarba mūsų Atstovybės Pragoje užduoties ne tiek yra francūzų, anglų, belgų, ispanų pasiuntinių suagitavimas, kiek informavimas ir darymas įtakos į p. Benešą. Nors jo mandatas, kaipo Tautų Sąjungos Tarybos nario, prasidės tik nuo Naujų Metų, vis tik byla Tautų Sąjungoje nesibaigs šiomet, ir, be to, Benešo nuomonė svarbi atsimerant jo nuolatinį kontaktą su Alijantų Vyriausybėmis“³⁹.

Iš diplomato pranešimo aiškėja, kodėl jis ministrui primygtinai siūlė ne tiesioginio poveikio į Vakarų šalių diplomatus taktiką, bet aplinkinį kelią – Lietuvos naudai juos paveikti per čekoslovakų diplomatiją ir pirmiausia jos vadovą. Pokalbiai apie Klaipėdos klausimą su Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Italijos, Ispanijos, Belgijos, Vatikano atstovais, akredituotais Prahoje, D. Zaunių greitai įtikino, jog veikdamas tiesiogiai didelių šansų laimėti jis neturi. Kiek šiltesnį požiūrį į Lietuvą, jos interesų Klaipėdoje supratimą D. Zauniui parodė tik britų pasiuntinys. Tačiau ir šiuo atveju D. Zaunius nebuvo tikras, jog pastarasis jam įteiktą Klaipėdos bylos medžiagą „taip sąžiningai išstudijuos kaip Benešas“ ir objektyviai referuos Londonui⁴⁰. Tuo tarpu kiti jo kolegos rodė abejingumą ar netgi priešišumą Lietuvos reikalams. Pats lietuvių pasiuntinys tuo metu dar nebuvo spėjęs įgyti užsienio diplomatų simpatijų, kad jas galėtų panaudoti valstybės reikalams. Taigi Lietuvai palankia kryptimi veikti Vakarų nusistatymą per E. Benešą D. Zauniui atrodė ir racionalu, ir prasminga. Juolab, kad buvo dar viena palanki aplinkybė, žadėjusi tokią taktiką vainikuoti gana greita sėkme: 1923 m. spalio viduryje prezidentas T. G. Masarykas rengėsi oficialiems vizitams į Paryžių ir Londoną. Kelionės metu jį turėjo lydėti ir E. Benešas. Taigi prolietuviškai nuteikus vieną, buvo tikimybė sulaukti grandininės reakcijos ir Lietuvai pozityvaus dvigubo diplomatinio efekto tarptautinėje arenoje.

Be to, jau minėtame pranešime į Kauną pasiuntinys E. Galvanauską informavo, jog vykdydamas savo užsibrėžtą akciją jis jau porą kartų susitiko su E. Benešu ir plačiai, argumentuotai išdėstė jam Lietuvos juridinius motyvus Klaipėdos byloje bei siekį klausimą spręsti „ne forsavimo, bet teisėtumo principais“. Kartu Čekoslovakijos užsienio reikalų ministrui buvo perduotas specialus Lietuvos užsienio reikalų ministerijos parengtas memorialas tuo reikalu bei kita svarbi dokumentinė medžiaga, tiesiogiai susijusi su byla. Iš pasiuntinio pranešimo matyti, jog siekdamas Lietuvos

³⁹ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Čekoslovakijoje dr. D. Zauniaus 1923 m. spalio 16 d. pranešimas premjerui ir užsienio reikalų ministrui E. Galvanauskui, *LVI A*, I. 20.

⁴⁰ Ten pat, I. 21.

naudai paveikti platesnius šios šalies gyventojų sluoksnius, D. Zaunius buvo užsi-
mojęs savo bute Prahoje surengti net solidų priėmimą-pokylį žymesniems Čekos-
lovakijos politikos veikėjams, diplomatomams bei spaudos atstovams⁴¹.

Lietuvos pasiuntinio pastangos neliko be rezultatų. E. Benešas gavo progą Kau-
no atstovą dar kartą patikinti, jog „Klaipėdos klausimą jis jau nuo senai seka ir labai
juo indomaujasi“, žadėjo detalai išstudijuoti visą pateiktą medžiagą bei, pasak lietu-
vių diplomato, „prašė tikėti, kad visa ką jis gali padaryti mums palaikyti ir bus
padaryta“⁴². Pastarieji Prahos diplomatijos vadovo žodžiai D. Zaunių tam tikra
prasme nuteikė atsargioms, filosofiškos dvejonioms. Komentuodamas juos E. Gal-
vanauskui pasiuntinys rašė: „Tai, žinoma, tik pasakymas, kuris gali ir nieko nereikš-
ti, bet manau, kad B.[enešas] iš tikro mus palaikys“. D. Zauniaus optimistinės
prognozės pasitvirtino su kaupu. 1923 m. gruodžio viduryje Tautų Sąjungos Tary-
bai Romos sesijoje svarstant Klaipėdos bylą E. Benešas bene visais esminiais klau-
simais parėmė Lietuvos pozicijas ir pasipriešino, kad Lenkija Klaipėdoje gautų išskir-
tines privilegijas ar teises⁴³.

Savo ruožtu čekoslovakų spauda aštriai kritikavo lenkų pretenzijas į Klaipėdą,
tačiau palankiai atsiliepė apie šio uosto atidavimą Lietuvai⁴⁴. Netgi prognozuota, kad
pastarasis įvykis pagyvins Lietuvos ir Čekoslovakijos ekonominį bendradarbiavimą.
Tokie Čekoslovakijos draugiškumo gestai, žinia, neliko nepastebėti lietuvių spaudoje⁴⁵.
Lenkų žiniasklaida E. Benešui nebuvo tokia palanki. Dėl savo proletuviškos
laikysenos jis buvo labai kritikuojamas ir vadinamas „visų antilenkiškų akcijų pro-
tektoriumi, Voldemarų ir Purickių sąjungininku“. Tiesa, lenkų nepasitenkinimą E. Be-
nešu tuomet galėjo sukelti ne tik jo viešai deklaruojama parama Kaunui. Būta ir kitų
ne mažiau rimtų priežasčių. 1923 m. Tautų Sąjunga ir Tarpautinis teisingumo teis-
mas Hagoje svarstė lenkų ir čekoslovakų teritorinį ginčą dėl Tatrų Javožinos. Bylą
laimėjo Praha. Be to, tais pačiais metais vykstant rinkimams į Tautų Sąjungos
nenuolatinę tarybą E. Benešas, ne be lietuvių diplomatijos pagalbos, nugalėjo savo
konkurentą, Lenkijos užsienio reikalų ministrą Konstą Skirmuntą. Savaiame su-
prantama, kad dėl šio akibrokšto Varšuvos diplomatija taip pat negalėjo likti labai
patenkinta ir negailėjo kritikos Prahos diplomatijos vadovui.

Stiprinant Lietuvos ir Čekoslovakijos bičiuliškus santykius, čekoslovakų konsulo
Kaune J. Galios bei kai kurių lietuvių veikėjų iniciatyva ir rūpesčiu 1924 m. spalio
28 d. buvo išleistas ypatingas šventinis, gausiai iliustruotas „Krivulės“ numeris,

⁴¹ Ten pat.

⁴² Ten pat, l. 20.

⁴³ L. Š v e c, *Čekoslovensko a pobaltské státy 1918–1939...*, s. 125–126.

⁴⁴ Lenkijos užsienio politika, *Lietuva*, 1923 07 29, p. 1.

⁴⁵ Klaipėdos klausimo sprendimo eiga, ten pat, 1923 12 20, p. 1; Tautų sąjungos tarybos
1923 m. gruodžio mėn. 17 d. nutarimas Klaipėdos klausimu, ten pat, 1923 12 29, p. 2–3.

skirtas Čekoslovakijai pagerbti ir galbūt atsidėkoti už suteiktą diplomatinę paramą. Lapkričio 24 d. dr. D. Zaunius vieną specialiai prabangiai įrištą šventinį „Krivulės“ numerį padovanojo prezidentui T. G. Masarykui⁴⁶. Ta proga įvyko ir ilgas, daugiau nei valandą užtrukęs Čekoslovakijos prezidento ir Lietuvos pasiuntinio pokalbis. Jo metu, pasak D. Zauniaus, „Ypatingai apsisotą, žinoma, ant Vilniaus klausimo“. Aptarta „Vilnijos reikšmė Lietuvai ir Lietuvos reikšmė Vilnijai“, šio krašto lietuvių švietimas, kultūrinė ir politinė padėtis, svarstyta Didžiųjų valstybių spaudimas Lietuvai „iš pamatų sureguliuoti“ santykius su Lenkija bei eventuali Vilniaus problemos evoliucija, šalių ekonominio bendradarbiavimo perspektyvos.

Jeigu pranešime į Kauną D. Zaunius neperdėjo, tai T. G. Masarykas, kaip ir kiek anksčiau E. Benešas, esą „pilnai sutiko“, kad Lietuvos ir Lenkijos santykiai iš principo galėtų būti sprendžiami pagal Lietuvos vyriausybės siūlomą scenarijų. Kadangi savo pranešime D. Zaunius to scenarijaus turinio nedetalizuoja, – o tai, mūsų supratimu, tik įrodo, jog su čekais apie jį jau šnekėta ne pirmą kartą ir, kad jis buvo pakankamai užslaptintas, – regis, galima daryti prielaidą, jog kalbama apie mums jau žinomą V. Čarneckio ir Co sumanymą Lietuvos – Lenkijos ginčą spręsti teritorinių mainų keliu⁴⁷. Tokią mūsų prielaidą patvirtina ir tai, kad abu įvykiai – D. Zauniaus konsultacijos apie paslaptą scenarijų su E. Benešu – T. G. Masaryku Prahoje ir V. Čarneckio slaptos derybos Kaune su Varšuvos emisaru, generolu Aleksandru Babiańskiū – iš esmės chronologiškai sutampa.

Be to, kad kalbėta būtų apie mūsų spėjamą Vilniaus problemos sprendimo scenarijų, netiesiogiai patvirtina ir tolesnė D. Zauniaus pokalbio su T. G. Masaryku eiga. Anot Kauno pasiuntinio, prezidentas buvo puikiai įsigilinęs į lietuvių – lenkų santykių peripetijas, „labai jais interesavosi ir statė daug klausimų, ypatingai tą klausimą: ar yra Lenkijoje politinių partijų, kurios sutinka gražinti Vilnių Lietuvai?“ (išryškinta – A. K.). Į šį gana svarbų, bet, regis, netikėtą ir keblų klausimą, mūsų supratimu, D. Zaunius sugebėjo akimirksniu rasti diplomatiškai nepriekaištingą, o galbūt net pavyzdinį atsakymą – „Atsakiau, kad yra, tiktai, kadangi tokis obalsis bendrai labai nepopuliarus, tai ir nė viena partija jo be reikalo griežtai nestato“⁴⁸. Jau D. Zauniui atsiveikinant su prezidentu, apeliuodamas į pasikalbėjimus su britais bei

⁴⁶ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Čekoslovakijoje D. Zauniaus 1924 m. lapkričio 24 d. slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui E. Galvanauskui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 496–1, l. 22.

⁴⁷ Plačiau apie šį Kauno ir Varšuvos santykių sureguliovimo ir Vilniaus problemos sprendimo scenarijų žiūrėti: A. K a s p a r a v i č i u s, Lietuvos geopolitika ir diplomatija 1918–1940 m.: nesėkmių priežastys, *Lietuva ir pasaulis: bendradarbiavimas ir konfliktas*, Vilnius, 2000, p. 56–57.

⁴⁸ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Čekoslovakijoje D. Zauniaus 1924 m. lapkričio 24 d. slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui E. Galvanauskui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 496–1, l. 23.

prancūzais, T. G. Masarykas draugiškai pasidžiaugė, kad „Lietuvos vardas paskutiniu laiku pasaulyje žymiai pakilęs“ bei diplomatiškai pagyrė Lietuvos banko darbą ir organizaciją, bičiuliškai ir, matyt, ne be avanso pareikšdamas, jog šioje srityje Lietuva lenkia Čekoslovakiją.

D. Zaunius šiuo vizitu liko patenkintas. Raportuodamas apie jį užsienio reikalų ministrui Valdemarui Čarnekiui, be kita ko pabrėžė: „Bendrai galiu pasakyti, kad Prezidentas Masarykas labai retai tepriima atstovus, taip, kad aš esu gana patenkintas, kad galėjau su juo šituo (Vilniaus – A. K.) klausimu nuodugniai pasikalbėti ir pilnai nušviesti padėti“⁴⁹. Žinant Vilniaus problemos svarbą Pirmajai Lietuvos Respublikai bei didžiulį T. G. Masaryko autoritetą Čekoslovakijoje bei už jos ribų, toks lietuvių pasiuntinio komentaras tampa pakankamai suprantamas.

Kita vertus, į istorinius įvykius žvelgiant retrospektyviai ir atidžiau analizuojant Čekoslovakijos užsienio politiką trečiajame dešimtmetyje Lietuvos (eventualiai Latvijos bei Estijos) atžvilgiu, sunku būtų ją vienareikšmiškai įvardinti kaip pozityvią. Šioje epochoje Čekoslovakija Lietuvą ir kitas Baltijos valstybes neretai traktavo tik kaip placdarmą, tiltą ar tarpininką savo ekonominiams ryšiams su bolševikine Rusija plėtoti bei esančias Rusijos geopolitinių interesų šešėlyje. Toks požiūris neišvengiamai gimdė tam tikrą čekų rusofilų skepticizmą dėl Baltijos valstybių politinės ateities ir, žinia, eventualiai neprisidėjo prie šių valstybių tarptautinio saugumo garantijų paieškos ar sustiprinimo bei valstybingumo išsaugojimo. Priešingai, netiesiogiai stiprino Sovietų Rusijos, vėliau – SSSR, intencijas geopolitiškai dominuoti Baltijos regione ir netgi eventualiai lengvino tų intencijų realizavimą.

T. G. Masarykas trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje laikė savaimė suprantamu dalyku, jog ir bolševikinė Rusija iš esmės vykdys seną, tradicinę carinės imperijos užsienio politiką, t. y. veršis prie Baltijos jūros, nes pati Rusijos valstybės struktūra ir prekyba su Vakarų Europa esą reikalauja, kad kontroliuotų abi jūras: Juodąją ir Baltijos⁵⁰. Prezidentui šiuo klausimu antrino ir ilgametis Prahos diplomatijos vadovas E. Benešas⁵¹. Charakteringa ir tai, jog beveik analogiškai tuomet mąstė ir kiti žymūs čekų politikai bei diplomatai: K. Kramářas, J. Šeba, etc. Pastarasis 1923 m. išleistame leidinyje „Užsienio politika“, kurį aprobavo ir finansavo Čekoslovakijos užsienio reikalų ministerija, nagrinėdamas Sovietų Rusijos pretenzijas (notą) dalyvauti Klaipėdos klausimo sprendime, nedviprasmiškai konstatavo, jog Rusijos sugrižimas į Pabaltijį bei jos kontrolė Baltijos jūrai iš esmės yra aksioma⁵². Kitaip tariant, Baltijos šalių likimas istoriškai nulemtas iš anksto. Taip sugretinant faktus (Čekos-

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ L. Š v e c, Československo a pobaltské státy 1918–1939..., s. 100–101.

⁵¹ Ten pat, p. 332–333.

⁵² Ten pat, p. 101.

lovakijos požiūrį į Rusiją bei santykius su Lietuva), regis, prasminga klausti – ką *Tautų Sąjungoje*, paremdama antilenkiškas Kauno nuostatas, tarkim – jau minėtoje Klaipėdos byloje, Praha iš tikrųjų labiau parėmė: Kauno ar Maskvos interesus? Taip formuluojant klausimą pirmiausia turėtų būti kalbama ne tiek apie tarptautinėje politikoje greitai kintančias dominantes, t. y. taktiką, bet apie pastovesnius dalykus, tokius kaip strategija. Atsakymas, žinia, vargu ar galėtų būti vienareikšmis ir visus tenkinantis. Tačiau pamąstyti verta.

Čekoslovakijos konsulo Lietuvoje, profesoriaus J. Galios veiklos dėka Prahos rusofiliška užsienio politika itin gerai buvo pastebima Kaune. Neabejotina, jog ji greitai pateko į sovietinės diplomatijos taikiklį Kaune ir buvo paranki Maskvai. Tai patvirtina ir prof. J. Galios veiklos pobūdis bei rusų diplomatų refleksija jos atžvilgiu. Kaip rodo Rusijos Federacijos užsienio politikos archyvo dokumentai, prof. J. Galios diplomatinę veiklą Kaune sovietų diplomatai vertino gana palankiai ir ne kartą konstatavo, kad jis suteikia vertingos informacijos. Štai po vieno susitikimo su čekoslovakų diplomatu SSSR įgaliotasis atstovas Lietuvoje Ivanas Lorencas slaptame pranešime į Maskvą SSSR užsienio reikalų liaudies komisariato kolegijos nariui Viktorui L. Koppui tiesiai rašė: „Vakar buvo atėjęs Galia, kalbėjomės dvi valandas. Jis mums labai palankus, lojalus. Jis man ne kartą davė įvairios informacijos. Aš jam irgi, kas buvo leistina ir jam įdomu, pranešiau“⁵³. Bičiuliškai pasidalyta informacija buvo ir šį kartą. Profesorius šio susitikimo metu rusų diplomatu ne tik perdavė informaciją, sužinotą iš Lietuvos susisiekimo ministro Balio Sližio ir Seimo nario, krikdemų veikėjo Antano Šmulksčio apie vidaus nesutarimus Lietuvos vyriausybėje ir Seime dėl santykių su Lenkija, Latvija, Estija bei užsienio politikos prioritetų, bet ir pasigyrė skaitęs *Quai d'Orsay** telegramą Prancūzijos atstovui Kaune Gabrieliui Padovaniui apie Paryžiaus nusistatymą Lietuvos – Lenkijos santykių bei Vilniaus problemos atžvilgiu. Iš telegramos teksto aiškėjo, jog prancūzai galvoja apie tarpininkavimą sprendžiant šį visam regionui itin opų klausimą ir šiam tikslui Kaune ieško sąjungininkų tarp lietuvių politikų ir diplomatų⁵⁴. I. Lorencas savo ruožtu prof. J. Galiai atsilygino primindamas Lietuvos užsienio reikalų ministro Valdemaro Čarneckio neva „prolenkišką“ politinę orientaciją bei papasakodamas apie pastarojo idėją „sušaukti specialią konferenciją Vilniaus klausimu“⁵⁵.

* Prancūzijos užsienio reikalų ministerija. Pavadinimas kilęs nuo Senos kairiosios krantinės (gatvės) pavadinimo, kurioje yra įsikūrusi ši institucija.

⁵³ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje I. Lorencas 1925 m. vasario 27 d. slaptas pranešimas Nr. 137 SSSR URLK kolegijos nariui V. L. Koppui, *Rusijos Federacijos užsienio politikos archyvas* (toliau – *RFUPA*), f. 04, ap. 27, apl. 184, b. 81, l. 84.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Ten pat, l. 84–85.

Kitu atveju čekoslovakų diplomatas, remdamasis iš savo Užsienio reikalų ministerijos gautomis žiniomis, rusų kolegai nušvietė Lenkijos užsienio reikalų ministro Aleksandrio Skrzyńskiego vizitą į Baltijos šalių konferenciją Suomijos sostinėje Helsinkyje⁵⁶, kur, esą nežiūrint A. Skrzyńskiego „optimizmo“, Varšuva vis dėlto patyrė nesėkmę tiek svarstant šių valstybių tarpusavio suartėjimo ir glaudesnio bendradarbiavimo klausimus, tiek politinės, karinės sąjungos galimybes⁵⁷. Turint galvoje, kad Vilniaus klausimu viešai deklaruodami savo politinę paramą Lietuvai⁵⁸ sovietai iš tiesų tik meistriškai kiršino ją su Lenkija ir taip makiaveliškai savo naudai⁵⁹ blokavo

⁵⁶ Suomijos, Lenkijos, Latvijos ir Estijos užsienio reikalų ministrų konferencija Helsinkyje įvyko 1925 m. sausio 16–17 d. ir iš tiesų nebuvo tokia nesėkminga. Jos metu buvo pasirašyta arbitražo sutartis bei numatytas glaudesnis tarpusavio ekonominis ir kultūrinis bendradarbiavimas. Tiesa, politinėje srityje ryškesnių laimėjimų Helsinkio konferencijoje nebuvo nepasiekta. Dėl teritorinio konflikto su Lenkija Lietuva šioje konferencijoje oficialiai nedalyvavo. Neoficialiai, stebėtojo teisėmis į Helsinkio konferenciją Lietuvos URM buvo pasiuntusi vieną labiausiai patyrusį savo diplomatą dr. Jurgį Šaulį, kuris konferencijos dalyviams išreiškė oficialią Lietuvos vyriausybės poziciją, kad „Lietuvai būtina turi būti sugrąžintas Vilnius“. Be to, Helsinkyje dr. J. Šaulys prancūzų diplomatų iniciatyva asmeniškai susitiko su A. Skrzyńskiu, kuris jam pasiūlė atvykti į Varšuvą ir čia plačiau aptarti Lietuvos ir Lenkijos santykius. Savo žvalgybinės agentūros dėka sovietų diplomatija labai greitai sužinojo apie dr. J. Šaulio ir A. Skrzyńskio susitikimo Helsinkyje turinį ir ėmė energingai rūpintis, kad išardytų beužsimezgantį kontaktą tarp Kauno ir Varšuvos. Maskvos diplomatijos veikimo mechanizmas buvo paprastas, jeigu ne primityvus, bet, regis, tuo ir efektyvus: Varšuvoje sovietų diplomatai privačiuose pokalbiuose lenkų kolegoms užsiminė, kad Rusija neatmeta galimybės pakeisti savo nusistatymą Vilniaus klausimu ir apsvarstyti sąlygas, kuriomis Lenkijos aneksuota Vilnija ir *de jure* galėtų būti jai pripažinta, o tuo pačiu metu Kaune valdžios atstovams ir itin opozicijai jie uoliai tvirtino, kad Rusija Vilnijoje ir toliau pripažįsta tik Lietuvos suverenitetą, taigi laiko esant neatskiriama Lietuvos Respublikos dalimi. Kitaip tariant, leista suprasti, kad Varšuva ir Kaunas savo tikslus gali realizuoti ir be savitarpio supratimo, „geranoriškai padedant“ tik Maskvai (*sic!*). Tokia sovietinio arbitražo politika charakteringai buvo tęsiama ir vėlesniais metais.

⁵⁷ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje I. Lorencio 1925 m. kovo 10 d. slapta pranešimas Nr. 140 URLK kolegijos nariui V. L. Koppui, *RFUPA*, f. 04, ap. 27, apl. 184, b. 81, l. 98.

⁵⁸ Č. L a u r i n a v i č i u s, *Politika ir diplomatija. Lietuvių tautinės valstybės tapimo ir raidos fragmentai. Studijų šaltiniai*. 5, Kaunas, 1997, p. 138–140.

⁵⁹ Iš esmės tuo pačiu metu, kada prof. J. Galia bičiuliavosi su I. Lorencu, pastarasis taip apibrėžė sovietų tikslus Vilniaus problemos atžvilgiu: „Vilniaus klausimu reikia įsidėmėti du dalykus: a) galutiniai mūsų keliai ir tikslai b) mūsų taktinė linija dabartiniu momentu. Kas dėl galutinių tikslų, tai jie, žinoma, aiškūs buvo visada, bet tik paskutinius pusantrų metų aplinkybės leido mums eiti lėto pasirošimo keliu į tai. <...> paskutiniai įvykiai ir reiškiniai BSSR padarė ją dar galingesniu magnetu veikiančiu į kaimynines teritorijas. <...> Jau 1923 m. balandį, tai yra mėnuo po Lenkijos rytinių sienų pripažinimo aš iš Varšuvos pranešime kėliau Vilniaus klausimą kaip baltarusišką klausimą. <...>. Nors per pastaruosius metus mes nuveikėme milžinišką darbą savo nacionaline politika, kad galėtume ateityje iškelti Vilniaus klausimą, aš vis tik galvoju, kad ir dabar turi būti toliau atsargiai ruošiamasi ir, kad, derybose su Lenkija, iškelti Vilniaus klausimą kaip baltarusių klausimą, būtų rizikinga. Lenkija dabar neis į tokias kalbas. <...> Aš manau, būtų teisingiausia pilnai nesusirišant su Lietuva ir toliau vesti antilenkišką politiką Vilnijoje, neišsaukiant priešlaikinių Lietuvos įtarinėjimų“ (SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje I. Lorencio 1924 m. rugsėjo 24 d. slapta pranešimas Nr. 84 URLK kolegijos nariui V. L. Koppui, *RFUPA*, f. 04, ap. 27, apl. 183, b. 67, l. 59–62).

Vilniaus problemos sprendimą⁶⁰, be to, kaip įmanydami trukdė Baltijos valstybių politinę konsolidaciją⁶¹ ir intensyviai stengėsi tempti Lietuvą bei jos šiaurines kaimynes į savo politinį farvaterį⁶², netenka abejoti, kad ši prof. J. Galios teikiama informacija SSSR atstovybei Kaune Maskvai buvo labai vertinga.

Praho diplomatas tuomet buvo gana populiarus Lietuvoje, turėjo užmezgęs nemažai ryšių su Lietuvos užsienio reikalų ministerijos pareigūnais, partijų lyderiais ar aktyvistais, opozicijos, pirmiausia liaudininkų ir tautininkų veikėjais, taip pat vietiniais gudų politikais⁶³. Taigi jam neretai buvo žinomi Kauno „diplomatinės virtuvės“ užkulisiai. Štai 1924 m. spalio viduryje Čekoslovakijos konsulas SSSR įgaliotajam atstovui Lietuvoje I. Lorencui draugiškos vakarienės metu paslaugiai papasakojo apie Lietuvos vyriausybės ketinimus keisti kai kuriuos savo diplomatus užsienyje, o kartu ir užsienio politikos bei diplomatinės veiklos Rusijoje ir Vakaruose akcentus⁶⁴. Tokią ar panašią informaciją sovietų diplomatija vertino, nes ji sudarydavo galimybę iš anksto pasiruošti ir blokuoti eventualiai nepriimtinus Lietuvos užsienio politikos bandymus. Prof. J. Galia, skirtingai nei kai kurie kiti Europos šalių diplomatai, tuomet rezidavę Kaune, asmeniškai sveikindavo sovietų diplomatus ir Spalio revoliucijos (perversmo) metinių proga. Suprantama, jog toks čekoslovakų diplomato draugiškumas sovietams buvo tam tikra moralinė parama, kurios jiems trečiojo dešimtmečio viduryje neretai stigo. Štai tas pats I. Lorencas 1924 m. lapkričio 8 d. Užsienio reikalų liaudies komisariato kolegijos nariui V. L. Koppui skundėsi, kad „spalio revoliucijos proga“ Kaune jo neatėjo pasveikinti britų, prancūzų pasiuntiniai ir norvegų garbės konsulas⁶⁵. Taigi, nors tuo metu tarp Maskvos ir Praho nebuvo net normalių diplomatinių santykių, – Čekoslovakija Sovietų Sąjungą formaliai *de jure* pripažino tik 1934 m., – po Veimaro Vokietijos atstovų Lietuvoje, prof. J. Galia, regis, rusų diplomatų buvo laikomas vienu patikimiausių ir vertingiausių pašnekovų ar netgi partnerių Kaune. Ir ne veltui.

⁶⁰ Ten pat, p. 141–142; А. К а с п а р а в и ч ю с, Советская дипломатия и литовско – польский конфликт. 1925–1935, *Советско – польские отношения в политических условиях Европы 30-х годов XX столетия*, Москва, 2001, с. 130–132; А. К а с п а р а в и ч ю с, Don Kichotas prieš Prometėją. Tarpukario lietuvių – lenkų iracionalioji diplomatija, *Darbai ir Dienos*, Kaunas, 2002, p. 52–53.

⁶¹ Z. B u t k u s, SSRS intrigos Baltijos šalyse (1920–1940), ten pat, 1998, p. 157–158.

⁶² Ten pat, l. 141.

⁶³ А. К а с п а р а в и ч ю с, Gudų korta Kauno ir Maskvos diplomatiniam žaidime 1920–1925 metais, *LMA, Lituanistica*, Vilnius, 1997, t. 1(29), p. 12–14.

⁶⁴ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje I. Lorencas 1924 m. spalio 17 d. slapta pranešimas Nr. 93 SSSR Užsienio reikalų liaudies komisariato kolegijos nariui Viktorui L. Koppui, *RFUPA*, f. 04, ap. 27, apl. 183, b. 67, l. 99.

⁶⁵ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje I. Lorencas 1924 m. lapkričio 8 d. slapta pranešimas Nr. 99 URLK kolegijos nariui V. L. Koppui, ten pat, l. 119.

Itin dažnai Rusijos pasiuntinių ir J. Galios nuomonės sutapo dėl būtinybės skatinti lietuvių antilenkiškas nuotaikas ir kovoti su Varšuvos pastangomis paversti Lietuvą savo politiniu partneriu ar sąjungininku. Čekoslovakijos konsulas daug kartų įtikinėjo savo kolegas iš Maskvos, kad jo šalis nei su Prancūzija, nei juo labiau su Lenkija niekada ir jokiomis aplinkybėmis nekariaus prieš Rusiją, nes čekai rusofilai ir dėl karčios istorinės patirties nepasitiki Lenkija⁶⁶. Ne kartą konsulas pabrėžė ir tai, jog Lietuvos – Lenkijos suartėjimas (unija ar federacija) jo šaliai tikrai nepriimtinas, nes tuomet Čekoslovakija pajustų dar didesnę sustiprėjusios Lenkijos grėsmę ir spaudimą, o be to, greičiausiai prarastų ir savo rinką Lietuvoje, kuri atitektų Lenkijai. Po ilgoko pokalbio su Čekoslovakijos konsulu tuometinis Sovietų Sąjungos pasiuntinys Lietuvoje I. Lorencas 1925 m. pradžioje Užsienio reikalų liaudies komisariato kolegijai raportavo: „Galia Kaune vykdo antilenkišką politiką. Čekams tai svarbu ne tiek politiškai kiek ekonomiškai. Jie visai nepageidauja, kad po lietuvių ir lenkų susitarimų Lietuvos rinką atitektų Lenkijai. Jie Lietuvai parduoda žemės ūkio mašinas, manufaktūrą, stiklą, avalynę ir t. t.“⁶⁷

Kitame pranešime Užsienio reikalų liaudies komisariato Kolegijai tas pats I. Lorencas rašė: „Pastarosiomis dienomis Galia akcentuoja savo antilenkiškumą, seka lietuvių – lenkų santykius ir dirba prieš tą susitarimą. Jis keletą kartų pabrėžė, kad Praha niekada nesusisaistys su Varšuva dėl jos rytinių sienų. Lenkų sienas tiek pietuose, tiek šiaurėje Praha laiko ginčytinomis“⁶⁸. Galbūt norėdamas įsiteikti rusų diplomatams ir tokiu būdu stiprinti Rusijos pasitikėjimą Čekoslovakija, J. Galia kai kada tiesiog demonstravo savo tariamą ar tikrą skepticizmą dėl Baltijos valstybių politinės ateities. Būta atvejų, kada Prahos diplomatas iš esmės pritarė rusų kolegų abejonėms, kad Baltijos šalių politinės perspektyvos ūkanotos ir jos vargu ar sugebės ilgiau išlaikyti valstybingumą ir nepriklausomybę⁶⁹. Po vieno draugiško pasikalbėjimo

⁶⁶ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje Inokentijaus Koževnikovo 1923 m. birželio 22 d. diplomatinis dienoraštis Nr. 22, ten pat, f. 0151, ap. 9, apl. 9a, b. 6, l. 11.

⁶⁷ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje Ivano Lorencio 1925 m. vasario 27 d. slaptas pranešimas Nr. 137 URLK kolegijos nariui Viktorui L. Koppui, ten pat, f. 04, ap. 27, apl. 184, b. 81, l. 84.

⁶⁸ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje I. Lorencio 1925 m. kovo 10 d. slaptas pranešimas Nr. 140 URLK kolegijos nariui V. Koppui, ten pat, l. 99.

⁶⁹ Beje, Prahos diplomato skepticizmas, reikštas rusų kolegoms dėl Baltijos valstybių politinės ateities, šiandien lietuvių istorikų neturėtų pernelyg stebinti ar gluminti. Pakanka prisiminti, jog kai kurie lietuvių diplomatai taip pat skeptiškai vertino savo kai kurių kaimynų politines perspektyvas. Štai J. Baltrušaitis tvirtai buvo įsitikinęs, kad Lenkija „<...> bus stipriausiu Rytų Europos gaivalu tik tol, kol Rusijoje baigsis baisi ekonominė ir politinė suirutė. Tuo tarpu Rusija greitai atsigaus“. O „latvių ir estų padėtis ir ateityje trumpa ir siaura“, – įrodinėjo savo kolegoms diplomatas. Negana to, skepticizmą šiaurinių kaimynų atžvilgiu J. Baltrušaitis bandė pagrįsti netgi faktais. Tiesa, ne visada objektyviais. 1925 m. pavasarį užsienio reikalų ministrą Valdemarą Čarneckį jis tikino: „gilus tarp Pabaltijo valstybių ir Rusijos ryšių ir santykių – tiek dabarties, tiek ateities nevienodumas priklauso nuo fakto, kad šios valstybės ne visos ir nevienodai išskirtos iš Rusijos audimo. Geriausiaje padėtyje

su Prahos konsulu I. Lorencas pranešime į Maskvą trumpai konstatavo: „Galia į Baltijos šalis žiūri taip pat skeptiškai“⁷⁰. Ne be Čekoslovakijos konsulo informacijų bei vietinių rusofilų, pirmiausia tautininkų ir liaudininkų netiesioginės paramos Sovietų diplomatijai, 1925 m. rudens pradžioje Lietuvoje pavyko išprovokuoti vidaus politinę krizę: iš premjero ir užsienio reikalų ministro posto išstumti susitarimo su Lenkija vadovus Vytautą Petrulą bei Valdemarą Čarneckį ir tokiu būdu sužlugdyti Ženevoje įsibėgėjančias Lietuvos – Lenkijos derybas dėl dalinio diplomatinių santykių normalizavimo. Bendraudamas su sovietų diplomatais bei V. Petrulio – V. Čarneckio politikos oponentais pačioje Lietuvoje, J. Galia ne kartą akcentavo V. Petrulio ir V. Čarneckio tariamai prolenkišką orientaciją bei slaptus kontaktus su lenkais⁷¹, taip tarsi sufleruodamas šalies patriotams, kad šiuos veikėjus būtina keisti patikimesniais.

Atkreipiame skaitytojo dėmesį, jog skatindamas antilenkiškas lietuvių nuotaikas ir taip lietuvių – lenkų konfliktą stumdamas gilyn į dar tamsesnę akligatvį, J. Galia iš tikrųjų rūpinosi ne Vilnijos likimu ar Lietuvos valstybingumo perspektyvomis, bet

esame mes. Rusijos valstybiniame ekonominiame organizme Lietuva niekada neturėjo dalies ar nario reikšmės. Todėl vis tiek [k] ar Lietuva yra ar nėra. Ji esmėje Rusijos buvo tik tiek, kiek kregždės lizdas yra stogo. Ir tautos žvilgsniu iš Rusijos pusės mes esame namie. Juk Rusijoje lieka 2–3 tūkstančiai žmonių. Ir tarp jų – kas labai svarbu – tik 500–600 komunistų. Kitaip yra pas estus ir latvius. Jie ekonominiame ir valstybiniame Rusijos gyvenime savo laiku yra buvę Rusijos gyvybei reikalingos dalys, gyvi nariai. Dar blogiau tautos žvilgsniu. Rusijoje yra apie 250 tūkstančių latvių ir 200 tūkstančių estų. O juk tai yra apie ¼ bolševizmu užsikėtusios tautos dalis, kuri savotiškai serga giliu Tėvynės liūdesiu. Tai yra ypatingos jėgos veiksnys, kuris vis tiek turi gyvuoti. Estų padėtis gal lengvesnė, nes jos emigrantai Rusijoje daugiausiai yra bepartyviai kolonistai. Latvių emigraciją beveik visą sudaro pramonės ir žemės proletarai. Be to, latvių būdas aktyvesnis, atkaklesnis nei estų. Šie faktai turi kardinalią reikšmę galvojant apie Latvijos ir Estijos likimą istorijoje ir nustatant Rusijos pavojaus laipsnį šiems kraštams. Tai privalom pirmiausiai turėti omeny Pabaltijo uniją tveriant ir mūsų politinį siūlą verpianč“. Tokių ryškų skepticizmą Baltijos kraštų atžvilgiu, regis, gimdė ir J. Baltrušaičio įsitikinimas, kad „Pabaltijos valstybės neturėjo, neturi, o gal niekuomet ir neturės Vakarų garantuotos ir pakankamos paramos <...>“. (Lietuvos atstovo RSFSR J. Baltrušaičio 1922 m. kovo 27 d. slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Jurgučiu, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 300, l. 113; Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro RSFSR J. Baltrušaičio 1922 m. liepos 18 d. slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Jurgučiu, ten pat, l. 95; Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro SSSR J. Baltrušaičio 1925 m. balandžio 25 d. konfidencialus pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Čarneckiui, ten pat, b. 560, l. 49; Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro SSSR J. Baltrušaičio 1925 m. balandžio 4 d. slaptas pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Čarneckiui, ten pat, b. 560, l. 44).

⁷⁰ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje I. Lorenco 1925 m. kovo 10 d. slaptas pranešimas Nr. 140 URLK kolegijos nariui Viktorui Koppui, *RFUPA*, f. 04, ap. 27, apl. 184, b. 81, l. 99.

⁷¹ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje Sergejaus Aleksandrovsčio 1925 m. rugsėjo 22 d. slaptas pranešimas URLK kolegijos nariui Fiodorui Rotšteinui, ten pat, f. 04, ap. 27, apl. 185, b. 83, l. 67–71; SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje S. Aleksandrovsčio 1925 m. rugsėjo 17 d. konfidencialus diplomatinis dienoraštis Nr. 18, ten pat, b. 90, l. 58–59.

specifiškai suvoktais savo šalies interesais. Remdamiesi ir minėtais J. Galios diplomatinės veiklos epizodais, manytume, yra pakankamas pagrindas daryti hipotetinę prielaidą, jog neformalus Čekoslovakijos ir Sovietų Sąjungos diplomatinis bendradarbiavimas Kaune trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje neskatino Lietuvos – Lenkijos santykių normalizavimo, trikdė Čekoslovakijos santykius su Lenkija ir bendrai nepadėjo pacifikacijos plėtrai regione. Dar daugiau, prisimenant Sovietų Sąjungos ir Veimaro Vokietijos suderintą destruktinę politiką trečiame dešimtmetyje Baltijos šalių ir *Versalio taikos sistemos* atžvilgiu⁷², netenka abejoti, kad toks bendradarbiavimo pobūdis nestiprino nei *Versalio taikos sistemos* Europoje, nei jos jautriausių grandžių – po *Didžiojo karo* naujai atsikūrusių valstybių tarptautinio stabilumo.

Tiesa, akcentuodami Rusijos (SSSR) diplomatijai palankų J. Galios veiklos Kaune pobūdį, negalime tvirtinti, kad konsulas visada griežtai veikė pagal savo vyriausybės ar Užsienio reikalų ministerijos instrukcijas. Neatmestina, kad J. Galia, būdamas emociškai turtinga, meniškos sielos asmenybė⁷³, kaip ir lietuvių pasiuntinys Maskvoje poetas Jurgis Baltrušaitis, savo diplomatinėje veikloje neišvengė improvizacijų, subjektyvumo, asmeninių simpatijų ar iniciatyvų. Juoba, kad ilgą laiką – dar nuo 1896 m. gyvendamas ir dirbdamas Rusijoje⁷⁴ – (vėl galima analogija su J. Baltrušaičiu, kuris Maskvoje apsigyveno 1892 m.) J. Galia galėjo būti glaudžiau suaugęs su šia šalimi, jos žmonėms ir kultūrai jautęs daugiau sentimentų. Tokius svarstymus dėl J. Galios diplomatinės veiklos pobūdžio, manytume, skatina ir tai, jog būtent tuo metu, kada jis gana intensyviai palaikė antilenkišką flirtą su rusais Kaune, 1925 m. pavasarį Čekoslovakijos užsienio reikalų ministras su draugišku vizitu viešėjo Varšuvoje. Ir šis vizitas nebuvo tuščios kurtuazinės mostas.

1925 m. balandžio 23 d. E. Benešas su lenkais pasirašė net tris tarpvalstybinius susitarimus: Konsulinę ir arbitražo sutartį, Prekybos konvenciją bei vadinamąją Likvidacinę konvenciją – susitarimą dėl lenkų tautinės mažumos Tešine teisinių ir finansinių reikalų sureguliuavimo⁷⁵. Europoje formuojantis naujai tarptautinei

⁷² Plačiau apie tai žr.: Z. B u t k u s, Bendrininkų kėslai (Vokietijos ir SSRS požiūris į Klaipėdos problemą 1923–1939 metais), *Darbai ir dienos*, t. 21, Kaunas, 2000, p. 193–212; Z. B u t k u s, Vokietijos ir SSRS diplomatinis bendradarbiavimas Baltijos šalyse 1920–1940 m., *Genocidas ir rezistencija*, Vilnius, 2000, Nr. 2(8), p. 68–72; K. R o s e n b a u m, *Community of Fate. German – Soviet Diplomatic Relations 1922–1928*, New York, 1965; Ю. Л. Д ъ я к о в, Т. С. Б у ш у е в а, *Фашистский меч ковался в СССР. Красная Армия и рейхсвер. Тайное сотрудничество. 1922–1933: Неизвестные документы*, Москва, 1992.

⁷³ Plačiau apie J. Galios – kompozitoriaus ir muzikologo – veiklą Kaune žiūrėti: D. P a l i o n y t ė, Čekų kompozitorių mokykla ir lietuvių profesionaliosios muzikos keliai, *Česko – litevské vztahy v průběhu staletí...*, s. 105.

⁷⁴ L. Š v e c, *Československo a pobaltské státy 1918–1939...*, s. 103.

⁷⁵ A. E s s e n, min. veik., p. 64–65.

konsteliacijai, artėjant Locarno konferencijai bei ryškėjant Veimaro Vokietijos tarpautiniam veiksmui, tai buvo pirmas platesnis Prahos ir Varšuvos žingsnis link tarpusavio santykių aštrių politinių kampų gludrinimo bei pozicijų suartinimo. Tačiau pagreičio, deja, šis procesas vėlesniais metais neįgijo ir Prahos politinis bendradarbiavimas su Varšuva išliko labiau deklaratyvus, proginio pobūdžio.

Panašu, jog besimezgančią Lenkijos ir Čekoslovakijos politinę kooperaciją trečiojo dešimtmečio viduryje sutrukdė ne tiek lenkų ir čekoslovakų dvišalių tarpusavio santykių problemos, kiek netapatūs geopolitiniai prioritetai, skirtingas požiūris į Vokietiją ir Rusiją. E. Benešas nebuvo linkęs pernelyg artimai politiškai susisaistyti su Lenkija, nes manė, kad tai pakenktų Čekoslovakijos santykiams su Vokietija. Čekoslovakų pasiuntinio Varšuvoje Jurajo Sláviko teigimu, 1923 ir 1926 m. lenkai privačiuose pokalbiuose atsargiai bandė piršti mintį apie dvišalį Lenkijos ir Čekoslovakijos savitarpio pagalbos paktą, tačiau E. Benešas tuo reikalu entuziazmo neparodė⁷⁶. Priešingai, Praha tuomet, nors ir labai dvejojama⁷⁷, labiau linko gerinti santykius su Vokietija nei Lenkija. Tokia E. Benešo diplomatija sukėlė Varšuvos nepasitikėjimą. Lenkai baiminosi, kad Vokietijos ir Čekoslovakijos santykių pagerėjimas gali įvykti Lenkijos tarptautinio saugumo sąskaita⁷⁸.

Nesutarimų išliko ir dėl Rusijos (SSSR). Lenkų politinis elitas turėjo daug priežasčių nepasitikėti Rusija ir iš esmės nematė realių galimybių pagerinti santykius su šia šalimi. Pasak amerikiečių istoriko, Jeilio universiteto profesoriaus Haraldo von Riekhoffo, Varšuvos politinį suartėjimą su Maskva trečiojo dešimtmečio viduryje labiausiai komplikavo tai, kad rusai kurstė iredentiškus sąjūdžius Lenkijos rytiniuose kresuose – Vakarų Ukrainoje ir Vakarų Baltarusijoje; rėmė Lenkijos politinį varžovą tarptautinėje Vilniaus byloje – Lietuvą; priešinosi Lenkijos *Savitarpio pagalbos paktui* su Rumunija ir karinėje srityje slapta intensyviai bendradarbiavo su Veimaro Vokietija⁷⁹.

Tuo tarpu Praha į Rusijos vykdomą politiką Lenkijos atžvilgiu žiūrėjo pro pirštus ir savo ruožtu nebuvo linkusi atsisakyti eventualios geopolitinės orientacijos į Maskvą. Štai kaip 1924 m. pradžioje Čekoslovakijai ir Prancūzijai rengiantis sudaryti karinę konvenciją, prancūzų žurnalistas Henris Bidonas apibūdino E. Benešo geopolitinius planus: „Dabartinė sutartis šiuo atžvilgiu būtų vien maža dalelė didelės

⁷⁶ *Das Münchener Abkommen 1938*, Stuttgart, 1958, S. 74.

⁷⁷ 1924 m. pradžioje E. Benešas vis dėlto pernelyg nepasitikėjo nei Veimaro Respublika, nei Vengrija. Pasak jo, „Vokietija tebėra šalis, kuri dar neina demokratybės kryptimi, kaip kitos Vakarų Europos šalys. Tą patį galima pasakyti ir apie Ungariją, kurioje tebėr nepakeisti senosios valdžios žmonės“. (Prancūzija ir Čekoslovakija, *Lietuva*, 1924 01 07, p. 1).

⁷⁸ J. K r a s u s k i, *Stosunki polsko – niemieckie 1919–1925*, Poznań, 1962, s. 421–422.

⁷⁹ H. von R i e k h o f f, *German – Polish Relations, 1918–1933*, Baltimore and London, 1971, p. 116.

politinės schemos. Tai būtų tik vakarinis didžiojo rūmo sparnas. Rytinis to rūmo sparnas būtų tokia pat sutartis su Rusija. Rusų sutaikinimas tarp savęs*, o paskui jų sutaikinimas, Vakarų Slavams tarpininkaujant, su kitomis Vakarų valstybėmis yra vienas Čekoslovakų valdžios siekimų⁸⁰. Negana to, anot žurnalisto, dr. E. Benešo įsivaizdavimu toks „vaidmuo, kokį Paryžius vaidina tarp Prahos ir Varšuvos, galėtų būti Prahos vaidinamas tarp Paryžiaus ir Maskvos“⁸¹. Jau po Čekoslovakijos – Prancūzijos karinės konvencijos pasirašymo Belgrade duodamas interviu britų ir amerikiečių korespondentams dr. E. Benešas kalbėjo: „Aš nesispiriu sudaryti kontinentalį bloką ir kiekvienu laiku sutinku padaryti tokią pat sutartį su Anglais ir Italais. Aš padariau sutartį pirmiau su Prancūzija, nes Čekoslovakijos respublikai kultūrinio, politinio ir geografiniu atžvilgiais artimesni Prancūzai, o be to, aš įsitikinęs, kad Anglai ne taip suintersuoti palaikyti Europoje *status quo*“⁸². Beje, tų pačių metų pabaigoje Sovietų Sąjungos verpiamą pagrindinį užsienio politikos siūlą bei Prahos simpatijų Maskvai piežastį, regis, gana teisingai išsiaiškino lietuvių tautininkų lyderis Antanas Smetona, tuomet išskirtinį dėmesį skyręs *didžiosios politikos* stebėjimui ir analizei. 1924 m. rudenį pirmasis Lietuvos prezidentas charakteringai konstatavo, jog „Sovietinė Rusija nesikenčia su išemigravusia Rusija, bet užsienio politikoje sekimo linija abiejų ta pati, tik taktas abiejų kitoks“, todėl ir Čekoslovakija „neslepia simpatijų Rusijai“⁸³.

Žinia, tokie Prahos politinio-diplomatinio elito prioritetai negalėjo netrikdyti Lenkijos užsienio reikalų ministerijos valdininkų, likti nepastebėti tarptautinių stebėtojų ir neatsiliepti Čekoslovakijos tarptautiniam įvaizdžiui Vakaruose, pirmiausia Didžiojoje Britanijoje. Manding, visai neatsitiktinai 1925 m. vasaros pradžioje, Locarno konferencijos išvakarėse, Londonas Prahą buvo linkęs traktuoti kaip „nepatikimą elementą“. Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministro sero Austeno Chamberlaino žodžiais tariant, dr. E. Benešas visada buvo pasirengęs „ištraukti inkarą“ Rusijos labui⁸⁴. Jeigu prisiminsime šiuolaikinės lenkų istoriografijos teiginį, kad lietuvių – lenkų konfliktas su Vilniaus problema priešakyje buvo vienas sudėtingiausių Varšuvos diplomatijos uždavinių tarpukaryje⁸⁵, tai nesunku bus suvokti, kaip trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje Lenkija galėjo refleksuoti ir aukščiau aptartą Lietuvos bei Čekoslovakijos politinį-diplomatinį bendradarbiavimą. Kauno ir Prahos bandymai

* Galvoje, regis, turimas bolševikų valdžios sutaikymas su buržuazine-demokratine rusų emigracija.

⁸⁰ Prancūzija ir Čekoslovakija, *Lietuva*, 1924 01 07, p. 1.

⁸¹ Ten pat.

⁸² Pasikalbėjimas su Čekoslovakijos Užsienio Reikalų Ministeriu, *Lietuva*, 1924 01 16, p. 4.

⁸³ A. S m [e t o n a], Dykas žygis Vilniaus linkui, *Tautos vairs*, 1924 09 18, p. 3.

⁸⁴ H. von R i e k h o f f, min. veik., p. 116.

⁸⁵ *Historia dyplomacji polskiej 1918–1939*, t. 4, Warszawa, 1995, s. 170.

savo tarptautinį saugumą grįsti Rusijos (SSSR) veiksmu bei siekis pastarąją sugrąžinti į Europos didžiųjų valstybių koncertą iš principo kirtosi su Lenkijos saugumo doktrina. Dar daugiau, toks Kauno ir Prahos politinio-diplomatinio bendradarbiavimo pobūdis iš esmės buvo nesuderinamas ir su tuomet pajėgiausio bei įtakingiausio tarptautinės politikos veiksnio – Didžiosios Britanijos užmoju decentralizuoti Rusiją ir įtvirtinti Europoje sau naudingą saugumo sistemą⁸⁶.

Štai 1925 m. ankstyvą pavasarį atsakingas ir „įtakingas“ *Foreign Office* Šiaurės departamento pareigūnas R. W. Leeperis net tris valandas Lietuvos pasiuntiniui Didžiojoje Britanijoje Ernestui Galvanauskui „kalė“ britų užsienio politikos strategines gaires ir kaip su jomis turėtų koreliuoti Lietuvos užsienio politika. Pirmiausia R. W. Leeperis pabrėžė, jog Didžioji Britanija griežtai „Atsisako angažotis Rytų Europos konfliktuose“, tačiau „dės pastangas sudaryti bloką iš Prancūzijos, Belgijos ir Vokietijos Vakarų Europos kultūrai apginti prieš Rusiją, Aziją, Afriką. Tam tikslui pasiekti palaikys Vokietijos taikingą demokratiją prieš nacionalistus, trauks Vokietiją Tautų Sąjungon, niekuomet neis pamatinan konfliktan su prancūzais ir belgais“⁸⁷. Pasak britų diplomato, „Vakarų Europos kultūra pasibaigia už Baltijos Valstybių, Lenkijos ir Rumunijos sienų“. Taigi britų strateginiai tikslai šiame regione yra tokie:

⁸⁶ Kaip pažymi britų istorikai, pagrindinis Locarno konferencijos politinis architektas – Didžioji Britanija, priimdama globalius tarptautinius sprendimus, nebuvo linkusi savo imperinių interesų atskirti nuo Europos reikalų. Štai britų premjeras, seras Austenas Chamberlainas, 1924 m. atmesdamas prancūziškai-čekoslovakiško pacifikacinio *Ženevos protokolo* idėją, Imperijos gynimo tarybai nedviprasmiškai pareiškė, kad *protokolas* Londonui pirmiausia nepriimtinas todėl, kad Imperijai uždėtų per daug pareigų, bet nesustiprintų jos saugumo. Tuo tarpu Locarno paktas, tuometinio britų vyriausybės sekretoriaus Maurice'io Hankey'io žodžiais tariant, Londonui puikiai tinka, nes yra „tikslus, geografiškai ribotas ir <...> mūsų kontroliuojamas“. Panašią vertybių sistemą tuomet išpažino ir kiti aukšti Anglijos *Foreign Office* pareigūnai. Štai Centrinės Europos departamento direktorius Milesas Campsonas kiek vėliau pripažino, kad projektuojant Locarną pirmiausia galvota ne apie Didžiosios Britanijos sąjungininkės Prancūzijos ar juo labiau kitų Europos šalių saugumą, bet tik apie Britanijos. Tokiam požiūriui su kaupu pritarė ir jo kolega, „senosios kartos“ *Foreign Office* bendradarbis Haroldas Nicolsonas, kuris taip pat pabrėžė, kad „Vienintelė sveika britų politikos linija yra britų interesų kelias ir britų saugumas turi likti vienintelis svarbus“.

Iš esmės tą patį požiūrį 1924–1925 m. britai deklaravo ir lietuvių kolegoms, pabrėždami, kad Londonui „Genevos protokolas nepriimtinas“, nes jie jokių būdu neketina susieti savęs su prancūzų ir belgų antivokiška politika. Daugiausia ką Didžioji Britanija esą gali padaryti, tai „sutinka deklaruoti žiūrį į Belgiją ir Prancūziją kaip į gyvą britų reikalą“. Plačiau apie Didžiosios Britanijos užsienio politiką, Locarno konferencijos sprendimų priežastis, aplinkybes ir pasekmes žr.: Fr. M a g e e, „Limited Liability“? Britain and the Treaty of Locarno, *20 Century British History*, London, 1995, Vol. 6, № 1, p. 1–12; P. K e n e d y, *Strategy and Diplomacy 1870–1945*, London-Boston-Sydney, 1983; W. B a l c e r a k, Locarno a system Wiersalski, *Niemcy w polityce międzynarodowej 1919–1939. Era Stresemanna*, s. 85–90.

⁸⁷ Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Didžiojoje Britanijoje E. Galvanausko 1925 m. kovo 3 d. šifruota telegrama iš Londono į Kauną URM, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 8.

1) „Stiprinti valstybių barjerą, viešai palaikyti ekonominiai Pabaltės Valstybes, bet slėpti savo politines simpatijas joms, kad neerzintus vokiečių ir rusų“; 2) „<...> decentralizuoti Rusiją federacijos pamatais“, nes tai reikalinga taikos išsaugojimui Europoje ir pačios „Rusijos iš klampynės ištraukimui“; 3) remti Lenkiją, nes „Lenkijos kresai gali būti išnaudoti Rusijos decentralizavimui“⁸⁸. Baigdamas R. W. Leeperis Kauno diplomatui nedviprasmiškai patarė nepasitikėti Rusija, kuri manipuliuoja Vilniaus problema, tačiau primygtinai rekomendavo atsižvelgti į Londono užsienio politikos perspektyvinius prioritetus ir „neatsisakant nuo Vilniaus“ atkurti ekonominius santykius su pietine kaimyne bei būtinai „Rasti *modus vivendi* su Lenkija“⁸⁹.

Po kelių dienų diskusija dėl Lietuvos užsienio politikos orientacijos Londone buvo tęsiama, ir britų diplomatas savo rekomendacijas E. Galvanauskui iš esmės pakartojo. Tačiau pastarasis, nors ir pripažinęs, kad „Leeper nėra mums priešiškas“, vis dėlto jo žodžius priėmė šaltai. „Atrėžiau visus jo argumentus“ – pakiliai raportavo į Kauną savo šefui – užsienio reikalų ministrui E. Galvanauskas⁹⁰, atrodo, plačiau net nesusimąstydamas apie tokios pozicijos politines pasekmes⁹¹. Pažymėtina, jog R. W. Leeperis tuomet, regis, pakankamai atvirai Kauno diplomatui išsakė poziciją dėl Didžiosios Britanijos politikos šiame regione. Įdomu, jog tais pačiais metais jis lankėsi Lenkijoje bei Baltijos šalyse ir po vizitų grįžęs į Londoną nedviprasmiškai konstavo, kad Baltijos šalys negali tikėtis „politinių ar karinių Didžiosios Britanijos garantijų“, tačiau yra pakankamai pasirengusios priimti jos ekonominę ekspansiją⁹².

Kita vertus, įdomu pažymėti, jog trečiojo dešimtmečio viduryje lietuvių diplomacija, ar bent jau kai kurie jos atstovai, vargiai įstengdami kritiškai analizuoti savo

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Ten pat, l. 8–8a.

⁹⁰ Ten pat, l. 8a.

⁹¹ Jau 1925 m. gegužę Kauną pasiekė neraminantis pranešimas iš Ženevos. Tik ką atvykęs iš Prahos į Ženevą, į naująją savo tarnybos vietą Tautų Sąjungoje dr. D. Zaunius užsienio reikalų ministrui rašė, kad iš Prancūzijos informacijos skyriaus prie *Tautų Sąjungos* viršininko Comerto sužinojo, jog britai esą slapta siūlo planą pacifikuoti Europą Lietuvos sąskaita: Lenkija turinti gražinti Vokietijai Dancigą (Gdanską) ir koridorijų, o už tai jai turį būti kompensuota išėjimu į Baltijos jūrą per Klaipėdą ir visa Lietuva... Jeigu neseniai iš Londono grįžęs prancūzų diplomatas dr. D. Zauniui neperdėjo, tai neatmestina, kad tokios ar panašios idėjos kai kurių *Foreign Office* valdininkų galvose galėjo gimi ir dėl Lietuvos prorusiškos geopolitinės orientacijos bei antilenkiškos užsienio politikos. (Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro prie *Tautų Sąjungos* dr. D. Zauniaus 1925 m. gegužės 4 d. konfidencialus pranešimas iš Ženevos į Kauną užsienio reikalų ministrui V. Čarneckiui, ten pat, f. 383, ap. 7, b. 582, l. 14).

⁹² J. H i d e n, Introduction: Baltic Security Problems between the Two World Wars, *The Baltic and the Outbreak of the Second World War*, New York-Port Chester-Melbourne-Sydney, 1992, p. 14–15.

veiksmus, iš esmės matė Prahos geopolitikos ir vykdomos užsienio politikos silpnąsias puses. Štai užsienio reikalų eksministras, Lietuvos užsienio reikalų ministerijos bendradarbis dr. Juozas Purickis, narstydamas Prancūzijos ir Čekoslovakijos karinės konvencijos sudarymo priežastis bei pasekmes, konstatavo, jog nelabai aišku, ką pozityvaus iš šios konvencijos gali išpešti pastaroji. Anot J. Purickio, Europoje niekam ne paslaptis, kad Prancūzija Vokietijos asmenyje turi galingą priešą, kuris pasitaikius pirmai progai neabejotinai sieks revanšo. Prancūzijos ir Vokietijos priešiškas esąs pagrįstas ne tik jų tarpusavio teritoriniu ginču, bet ir Prancūzijos visokeriopa parama Lenkijai, kuri valdo didelius vokiškų žemių plotus. Tuo tarpu prieš Čekoslovakiją, J. Purickio įsitikinimu, „Vokietija jokios pagiežos neturi“ ir priešasčių rimtam ginčui tarp šių šalių nėra⁹³. Vokietija nėra užgrobusi „nė sprindžio“ čekoslovakijos žemės, o čekoslovakų valdžia savo ruožtu „elgiasi labai žmoniškai“ su trim milijonais jų šalyje gyvenančių vokiečių. Taigi, anot J. Purickio, prancūzų ir čekoslovakų karinė konvencija, pirmiesiems pralaimėjus politines varžytuves Europoje su vokiečiais, antriesiems atneštų tik gerokai padidėjusį pavojų⁹⁴.

Užsienio reikalų ministerijos bendradarbis, tuomet dar labai jaunas ir tik pradėdantis diplomatinę karjerą dr. Ladas Natkevičius, komentuodamas prancūzų – čekoslovakų karinį aljansą, dėmesį atkreipė į kitą Prahos silpnybę. Apmaštydamas čekoslovakų rusofilijos politikos priežastis, diplomatas, regis, užčiuopė gilumines šaknis, pažymėdamas, jog „Gali būti, del santykių su Rusais Čekoslovakijoje yra gera doza ir vadinamojo panslavizmo⁹⁵ prisibijant vokiečių <...>“⁹⁶. Greta to, L. Natkevičius prognozavo, kad Lietuvai šis aljansas neturėtų atnešti neigiamų pasekmių, nes „Mes esame pratę matyti čekuose ramią, taikingumo pilną tautą <...>, kuri gali pozityviai paveikti ir Prancūzijos nusistatymą Lietuvos atžvilgiu“⁹⁷.

⁹³ V y g a n d a s [J. P u r i c k i s], Prancūzijos – Čekoslovakijos sutartis, *Lietuva*, 1924 01 22, p. 1.

⁹⁴ Ten pat.

⁹⁵ Verta pažymėti, jog taip teigdamas dr. L. Natkevičius iš esmės neklydo. Dėl čekų palankumo vadinamajai *pan slavizmo* doktrinai, rusų filosofo N. I. Danilevskio suformuluotai dar XIX a. viduryje, lenkai XX a. pirmoje pusėje labai įkypai žvelgė į Čekoslovakiją ir kaltino jos lyderius – T. G. Masaryką, dr. E. Benešą, K. Kramařą – kad jie visokiomis aplinkybėmis aklaie siekia sutarimo su Rusija. Tuo tarpu dauguma atgimusios Lenkijos politinio elito buvo priešiška nusiteikę *pan slavizmo* atžvilgiu (*Diplomat in Paris 1936–1939. Papers and Memoirs of Juliusz Łukasiewicz Ambassador of Poland*, ed. by W. Jędrzejewicz, New York-London, 1970, p. 53, 136).

⁹⁶ Ntk. [L. N a t k e v i č i u s], Kaip reikėtų žiūrėti į Čekoslovakijos ir Prancūzijos aljansą?, *Lietuva*, 1924 01 25, p. 2.

⁹⁷ Ten pat.

Išvados

1. Centrinės bei Rytų Europos naujųjų valstybių tarpusavio politiniai nesutarimai ir nepasitikėjimas, gana ryški gravitacija trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje link stipresnių, bet neretai tarpusavyje konfliktuojančių ar konkuruojančių geopolitinių centrų ne tik sukliudė šių besiformuojančių valstybių bent kiek platesnę geopolitinę konsolidaciją⁹⁸, nusmukdė jų tarptautinį prestižą, bet ir grėsmingai *a priori* „plovė“ jų tarptautinio stabilumo pamatus. Nepavydėtinos naujųjų valstybių politinio susiskaldymo pasekmės išryškėjo 1925 m. spalį vykstant Locarno tarptautinei konferencijai. Po šios konferencijos sprendimų, kurie britų istoriografijoje dažniausiai įvardijami kaip *Limited liability* (ribotos atsakomybės), o prancūzų neretai – *L'Equivoquo de Locarno* (dviprasmiškasis Locarnas), tapo pakankamai akivaizdu, jog tiek, kiek Locarno sprendimai nutolino ar sumažino naujo karo galimybes Europoje, lygiai tiek jie sutvirtino ir *status quo* Centrinėje bei Rytų Europoje⁹⁹. Tačiau ne mažiau akivaizdu buvo ir tai, jog Locarno sprendimai yra pakankamai išraiškingas pavojaus signalas¹⁰⁰ naujosios šio regiono valstybėms, nes palaipsniui sukama link *Versalio Taikos sistemos* revizijos ir saugumo garantijų diferenciacijos Europoje. Kitaip tariant, neoficialiai pripažinta, jog naujieji tarptautinių santykių subjektai – mažosios bei vidutinės Centrinės–Rytų Europos valstybės politiškai yra nesubrendusios, nepajėgia įkandinėti didžiosioms, dažnai trukdo jų interesams, todėl negali būti ir visaverčiai kuriamos saugumo sistemos partneriai bei vartotojai.

2. *Locarno konferencijos* sprendimai, vadinamosios *didžiosios politikos* aspektu iš principo sustiprinę taikos pamatus Europoje, *mažosios politikos* požiūriu gali būti interpretuojami ir kaip tam tikra po *Didžiojo karo* atsikūrusių valstybių tarptautinės politikos nesėkmė bei nesugebėjimo konsoliduotis rezultatas. Drįstume teigti, kad prie tokio rezultato prisidėjo ir pastebimai antilenkiški, Rusijai (SSSR) parankūs Kauno bei Prahos politiniai-diplomatiniai santykiai, 1922–1925 m. paženklininti bent dviem paradoksalais. Pirmiausia paradoksalu tai, kad tiek Praha, tiek Kaunas vieni

⁹⁸ Po *Didžiojo karo* atsikūrusių valstybių politinę-geopolitinę dezintegraciją taikliai fiksuoja istorikas Č. Laurinavičius. Apibendrindamas 1919–1925 m. *Baltijos Antantės* kūrimo nesėkmę jis kelia hipotezę, kad „visoje Baltijos sąjungos kūrimo istorijoje būta nemažos politinės imitacijos ar ritualo dozės“. Anot istoriko, Baltijos valstybės tik „palaikė sąjungos kūrimo įvaizdį, kuris turėjo liudyti jų išlikimo perspektyvą“. Išplėtojant šią mintį, manytume, galima charakteringa istorinė koreliacija tarp Kauno ir Prahos politinės-diplomatinės saviveikos paradoksų bei „imitacinio“ Baltijos sąjungos kūrimo pobūdžio. (Č. L a u r i n a v i č i u s, Lemties ir garantijų apviltos. Baltijos valstybių dalia, *Darbai ir dienos*, t. 30, Kaunas, 2002, p. 9).

⁹⁹ J. H i d e n, min. veik., p. 10.

¹⁰⁰ H. S e t o n-W a t s o n, *Eastern Europe between the Wars, 1918–1941*, New York-London, 1962, p. 365.

kitų atžvilgiu matė deklaruojamos geopolitinės orientacijos bei vykdomos užsienio politikos pavojingas seklumas ar principinius trūkumus, tačiau rimčiau nesistengė jų ištaisyti, o neretai netgi egoistiškai jais naudojosi. Antras paradoksas yra tas, kad Lietuvos ir Čekoslovakijos politinis-diplomatinis bendradarbiavimas, kuriam 1922–1925 m. neabejotinai buvo keliamas ir strateginis tikslas sustiprinti šių valstybių geopolitinį kodą bei tarptautinę padėtį, perspektyvoje davė visiškai priešingą rezultatą, kurio tikrosios pasekmės galutinai išryškėjo tik po gero dešimtmečio, kada Čekoslovakijos ir Lietuvos tarptautinių saugumo garantijų bei teritorinio vientisumo išsaugojimo klausimai jau tapo ne šių šalių Užsienio reikalų ministerijų valdininkų perspektyvinių planų problemomis, bet niūria realija ir kasdieninės politinės dienvarkės aktualija.

PARADOXES OF THE INTERACTIVE POLITICAL-DIPLOMATIC ACTIVITY OF KAUNAS AND PRAGUE DURING 1922–1925

Summary

ALGIMANTAS K A S P A R A V I Č I U S

In the context of European international politics of the first half of the twentieth century, the political-diplomatic relations of Lithuania and Czechoslovakia certainly did not occupy a central or dominating place but nevertheless did occupy a fairly significant one. On the one hand, the Versailles Peace System created after the *Great War* required in essence that all the countries, big and small, which belonged to the system, act in unison and harmoniously in the international space. Only in this manner could the system remain a viable force to evolve towards pacification and resist external destruction. On the other hand, the axis of positive co-operation of two international entities, even though small, such as Lithuania and Czechoslovakia, in the framework of the system of the Versailles Peace System, eventually could have become not only a fairly durable support for the system itself but could have also strengthened and given more prominence to the international weight of these entities. Did these new entities of international relations, which entered the international arena only after the *Great War*, adequately comprehend the existing situation as tendencies of the so-called *great policy* and act accordingly?

Thus the task of this article is twofold: in the narrow sense, to identify the nature, characteristic expressions, and tendencies of the political-diplomatic co-operation of Kaunas and Prague during 1922–1925; and in the broad sense, to attempt to explain how the reciprocal political-diplomatic activity of Kaunas and Prague echoed the development of the Versailles Peace System and the European political perception of these international entities. The chronological limits of the problems were dictated by three fairly significant points of political amplitude reading: 1) at the beginning of 1922 Lithuania and Czechoslovakia forged *de jure* diplomatic relations; 2) at the beginning of 1925 Lithuania's Ministry of Foreign Affairs practically, (in truth, unofficially) recalled its ambassador from Prague. At the same time the first stage of the fairly intensive political-diplomatic co-operation between the countries ended; and 3) the significant changes in the international constellation that occurred in the autumn of 1925 in Europe also affected the intensity and nature of the interactive Lithuanian-Czechoslovakian political-diplomatic activity.

The study of the problem was made on the basis of historical sources preserved in Lithuanian archives, the funds of the Foreign Policy Archive of the Russian Federation, the periodic press publications of that time, as well as Lithuanian and foreign historiography, namely the work of Dr Česlovas Laurinavičius and Dr Luboš Švec, Professor Zenonas Butkus, John Hiden, Paul Kenedy, Frank Magee, Piotr Okulewicz, Piotr S. Wandycz, Jerzy Kozeński, Harald von Riekhoff, and Hugh Seton-Watson. In summarising the results of the study made, it is possible to state that the two most important moments were:

1) the disagreements and distrust between the new states of Central and Eastern Europe, which entered the international arena after the *Great War*, as well as the fairly marked gravitation in the first half of the 1920's towards stronger geopolitical centres, which no less frequently

conflicted or competed among themselves, not only blocked the geopolitical consolidation of these still forming states, somewhat blocked wider geopolitical consolidation, and diminished their international prestige, but also ominously *a priori* eroded the foundations of their international stability. The Locarno International Conference that took place in October 1925 revealed the unenviable consequence of the political disunity of the new states. After the decisions of this conference, which are generally called *Limited liability* in British historiography and commonly *L'Equivoque de Locarno* in French historiography, it became fairly obvious that the decisions of Locarno reduced or distanced the possibilities of a new war in Europe as much as they strengthened the *status quo* in Central and Eastern Europe. However, on the other hand, it was also no less obvious that the decisions of Locarno were a fairly strong danger signal for the new states of this region since it revealed that there was a gradually turning towards the revision of the Versailles Peace System and the differentiation of the protection guarantees in Europe. In other words, it was unofficially recognised that the small and medium-sized states of Central and Eastern Europe were politically immature, incapable of following in the footsteps of the big states, and frequently hindered their interests, therefore they could not be equal partners and users of the protection system created;

2) If the decisions of the Locarno conference, which, in respect to the so-called *great policy*, in principle strengthened the foundations of peace in Europe, can also be interpreted in respect to *minor policy* as a certain failure of the international policy of the states recreated after the *Great War* and an inability to consolidate the results, then we dare to assert that this result was also increased by the significant interactive anti-Polish political-diplomatic activity of Kaunas and Prague during 1922–1925, which was useful to Russia (the USSR) and which is marked by at least two paradoxes. The first paradox is that both Prague and Kaunas in respect to one another perfectly saw the dangerous shoals or principle deficiencies of the declared geopolitical orientation and the implemented foreign policy but did not endeavour to more seriously correct them or often even egoistically used them. The second paradox is that the political-diplomatic co-operation of Lithuania and Czechoslovakia, for which, during the period under study, a strategic goal was definitely set to strengthen the geopolitical code and international situation, in perspective gave a completely opposite result, the true consequences of which were finally revealed only after a good decade when the questions of the international guarantee of protection and the preservation of the territorial integrity of Lithuania and Czechoslovakia had already become not only problems for the future plans of the officials of the Ministries of Foreign Affairs of these countries but also darkened the realia and urgent problems of the everyday political agenda.

Gauta 2003 m. vasario mėn.

Algimantas K a s p a r a v i č i u s (g. 1962 m.). Humanitarinių mokslų daktaras (1995), Lietuvos istorijos instituto XX a. Lietuvos istorijos skyriaus mokslinis bendradarbis. Tyrinėjimų tema – XX a. Lietuvos politinė istorija, tarptautiniai santykiai, diplomatija.